

Van

Postbus 60055, 6800 JB Arnhem
Velperplein 8, 6811 AG Arnhem
Telefoon (026) 355 13 55
Fax (026) 355 13 99
info@kplusv.nl
www.kplusv.nl

Rapport

**Rapportage evaluatie
Klimaatakkoorden, deel 1:
Eindmonitor**

Opdrachtgever
Ministerie van Infrastructuur en
Milieu

Referentie

Arnhem, 5 november 2012
Ons kenmerk 1011963-019/bje/bdi

Inhoud

0	Samenvatting evaluatie Klimaatakkoorden	1
0.1	Inleiding en vraagstelling	1
0.2	Ontwikkelingen in de convenantsperiode	2
0.3	Conclusies	3
0.4	Aanbevelingen	6
1	Inleiding	8
2	De akkoorden	10
2.1	Context	10
2.2	Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011	10
2.3	Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies 2009-2011	12
2.4	Organisatie: overlegstructuur	13
2.5	Tussenevaluatie 2010	14
3	Verantwoording uitvoering afspraken	16
3.1	Inleiding	16
3.2	Eindmonitor gemeenten	16
3.3	Eindmonitor provincies	20
3.4	Eindmonitor Rijk	22
4	Resultaten en effecten	25
4.1	Resultaten van de akkoorden	25
4.1.1	Gemeenten	25
4.1.2	Provincies	30
4.1.3	Rijk	33
4.1.4	Het samenspel	34
4.2	Effecten	35
4.2.1	Kwalitatieve benadering bij beperkt kwantitatief inzicht	35
4.2.2	Energiebesparing bestaande woningvoorraad	36
4.2.3	Duurzame energie	37
5	Conclusies eindmonitor	42

Bijlagen

1	Bronnen
2	Eindmonitor VNG/Gemeenten
3	Eindmonitor provincies
4	Eindmonitor Rijk

0 Samenvatting evaluatie Klimaatakkoorden

0.1 Inleiding en vraagstelling

In de kabinetsperiode Balkenende IV is ervoor gekozen om de uitvoering van het klimaatbeleid mede vorm te geven via sector- en bestuursconvenanten. Met de decentrale overheden zijn de Klimaatakkoorden afgesloten:

- Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011 (12 november 2007).
- Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies 2009-2011 (14 januari 2009).
- Klimaatakkoord Unie en Rijk 2010-2020 (12 april 2010).

De drie Klimaatakkoorden liepen per 31 december 2011 af. In opdracht van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu heeft KplusV organisatieadvies (KplusV) de Klimaatakkoorden tussen het Rijk en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en tussen het Rijk en de provincies geëvalueerd.

De evaluatie is opgesteld met de volgende doelen voor ogen:

- Doel 1: verantwoording door het Kabinet aan de Tweede Kamer en verantwoording van de partners in de Klimaatakkoorden aan elkaar.
- Doel 2: analytische evaluatie en aanbevelingen voor de toekomst.
- Doel 3: borging van belangrijke lessen.

In deze (eind)evaluatie is deels gebruik gemaakt van gegevens, analytische modellen, contacten en inzichten die tijdens een tussenevaluatie in 2010 zijn verzameld. De informatiebasis is aangevuld met gegevens en nieuwe kennis en inzichten over de periode 2010-2011. De evaluatie is –mede om reden van kosteneffectiviteit– grotendeels kwalitatief van aard.

Deel 1 van de rapportage staat in het teken van de verantwoording van de uitvoering van de Klimaatakkoorden (doel 1). Het onderzoek voor de verantwoording is gericht op het beantwoorden van de volgende kernvragen:

- Zijn de acties die de convenantpartners in de Klimaatakkoorden overeen zijn gekomen uitgevoerd?
- Zijn de resultaten een basis voor het realiseren van de doelen (CO₂-emissiereductie, energiebesparing, hernieuwbare energie) op de verschillende thema's en zijn de Klimaatakkoorden daarmee effectief?

Deel 2 van de evaluatie Klimaatakkoorden staat in het teken van nadere analyse van de samenwerking tussen Rijk, provincies en gemeenten en mondt uit in aanbevelingen voor de klimaatagenda van het Rijk (doel 2 en deels doel 3). Het onderzoek is gericht op de beantwoording van de volgende kernvragen:

- Wat is de betekenis van lokaal en regionaal klimaatbeleid, dat wil zeggen de invloed van gemeenten en provincies, op het behalen van de nationale doelen voor 2020?
- Wat is het nut van een afsprakenkader tussen Rijk, provincies en gemeenten?

- Welke lessen, succes- en faalfactoren (structurele beleidstekorten/knelpunten) in de uitvoering van lokale en regionale klimaatinitiatieven moeten voor de toekomst worden geborgd?

Voor deze evaluatie zijn vertegenwoordigers van de convenantpartners en van een selectie van gemeenten geïnterviewd. Beleidsambtenaren van de convenantpartners hebben tussentijdse bevindingen van het evaluatieonderzoek besproken en/of de conceptrapportage becommentarieerd; voorts is de conceptrapportage voor reactie voorgelegd aan klimaatcoördinatoren van een aantal gemeenten. Het eindresultaat betreft het oordeel van KplusV op basis van de beschikbare informatie, interviews, reacties en expert judgement.

0.2 Ontwikkelingen in de convenantsperiode

Het rijksbeleid dat aan de Klimaatakkoorden ten grondslag lag –het werkprogramma Schoon en Zuinig– is na aantreden van het Kabinet Rutte in september 2010 opgehouden te bestaan, hoewel onderliggende beleidspakketten veelal in stand bleven. De beleidsambities werden versoerd, met name de doelstelling voor hernieuwbare of duurzame energie in 2020 (van 20% naar 14%). De Klimaatakkoorden bleven echter (formeel) ongewijzigd van kracht tot het einde van de looptijd per 31 december 2011.

De onderlinge afstemming en samenwerking tussen de convenantpartners is met ingang van 2010 op een laag pitje komen te staan, met als belangrijkste redenen:

- verschillen van inzicht en frictie tussen Rijk en IPO/provincies (met name rond windenergie);
- de val van het Kabinet Balkenende IV in februari 2010, een andere koers van de nieuwe bewindspersonen en een herverdeling van verantwoordelijkheden voor klimaat- en energiedossiers over (nieuwe) departementen;
- een meer reactieve houding van de VNG, als gevolg van veranderde prioriteiten onder druk van bezuinigingen.

Zowel gemeenten als provincies begonnen de convenantsperiode met ambitieuze bestuursprogramma's en (in veel gevallen aanzienlijk) hogere meerjarenbegrotingen voor klimaatbeleid dan in de voorgaande periode van het BANS-Klimaatconvenant (uitvoering 2004-2007). In de tussenevaluatie van 2010 werden verbeteringen in de borging van klimaat- en energiebeleid in bestuur en organisatie van decentrale overheden zichtbaar en kon ook worden geconstateerd dat de uitvoeringsgerichtheid was verbeterd. Tegelijkertijd werd duidelijk dat gemeenten met de implementatie achterliepen op de planning in hun klimaatprogramma's. De bezuinigingsdruk die zich met ingang van 2010 manifesteert als gevolg van de economische crisis, heeft onder gemeenten en provincies grosso modo niet geleid tot verminderd bestuurlijk draagvlak voor duurzaamheid en energietransitie –hoewel het accent op klimaat is afgenomen. Met ingang van 2012 is merkbaar dat (beoogde) bezuinigingen bij decentrale overheden het klimaatbeleid gaan raken, waarmee met name in kleine –maar ook een deel van de middelgrote gemeenten– afbraak van het klimaatbeleid voor de periode na 2012 dreigt.

Twee constante factoren gedurende de convenantsperiode en aansluitend in 2012 zijn:

- de uit de Klimaatakkoorden voortvloeiende doeluitkering Stimulering Lokale Klimaatinitiatieven (SLOK), waarmee het Rijk de lasten van gemeenten en provincies op vlak van personeel en onderzoek deelt, met cofinancieringsbijdragen van € 42,3 miljoen en € 4,7 miljoen voor respectievelijk gemeenten en provincies;

- het Klimaatambassadeursoverleg en de themateams van koplopers onder de gemeenten, die verantwoordelijkheid dragen voor informele afstemming met de coördinerende bewindspersoon namens het Rijk, het signaleren van knelpunten en oplossingsrichtingen, inspiratie en kennisverspreiding.

Het Rijk introduceerde in 2011 twee nieuwe samenwerkingsmodellen: de Green Deal en de Lokale Klimaatagenda 2011-2014 (LKA). Green Deals betreffen concrete afspraken op projectniveau om burgers, bedrijven, organisaties of andere overheden te helpen bij het realiseren van duurzame initiatieven die moeilijk van de grond komen. In de LKA staan acties beschreven waarmee overheden in de periode 2011-2014 CO₂-reductiedoelstellingen (locaal, landelijk) kunnen bereiken. Decentrale overheden zijn gevraagd om op individuele basis de LKA te ondertekenen.

Beleidsmatige en maatschappelijke ontwikkelingen gedurende de convenantsperiode leiden eerder tot een bevestiging en toename van het belang van decentrale overheden voor realisatie van klimaat-, energie- en duurzaamheidsdoelen dan een afname daarvan. Het gaat om ontwikkelingen als een (financieel) terugtrekkende rijksoverheid, de opkomst van nieuwe financiële arrangementen zoals revolverende fondsen en lokale en regionale energiebedrijven, meer beweging en initiatieven 'op eigen kracht' van burgers en bedrijven in co-creatie met decentrale overheden en maatschappelijke business cases als fundament onder initiatieven, waarbij (locale) economische, sociale of milieuwinst evenzeer van belang zijn als mitigatie van mondiale klimaatverandering.

0.3 Conclusies

Uitvoering van afspraken

- De afspraken die de convenantpartners in de Klimaatakkoorden waren overeengekomen, zijn over het algemeen uitgevoerd. Lang niet alle acties die bij *individuele* provincies en gemeenten lagen konden echter worden geverifieerd. Er is een aantal kanttekeningen bij het naleven van de afspraken geplaatst:
 - Het Rijk is afspraken veelal nagekomen maar soms ad hoc (zoals met eenmalige financiële regelingen), met vertraging of 'naar de letter' maar niet 'in de geest' –zo is weinig gehoor gegeven aan knelpunten en oplossingsrichtingen van de decentrale overheden.
 - De provincies zijn zich al in de loop van 2009 meer, en met ingang van 2010 uitsluitend, gaan richten op het IPO Uitvoeringsprogramma Klimaat, Energie en Ruimte 2009-2011 dat niet geheel overlapt met het Klimaat- en Energieakkoord. Desondanks zijn afspraken die betrekking hebben op de gecoördineerde acties van de samenwerkende provincies veelal nagekomen.
 - Waar de VNG voor een belangrijk deel de afspraken is nagekomen ontbreekt van de acties van de gemeenten een goed overzicht. Op basis van een representatieve maar niet dekkende enquête is de voorzichtige conclusie, dat gemeenten circa tweederde van de in hun SLOK-programma's beoogde activiteiten hebben uitgevoerd –en eenderde dus niet. Niet al deze acties kunnen echter als een verplichting in het kader van het Klimaatakkoord worden beschouwd.

- Gemeenten en provincies geven onvoldoende uitvoering aan wettelijke taken en het gebruik van bevoegdheden voor energiebesparing en implementatie van duurzame energie terwijl stimulerende acties juist wel worden opgepakt. Bij de wettelijke taken gaat het om handhaving van de energieprestatie in de nieuwbouw en het verplichten van rendabele energiemaatregelen in vergunningen. Bij de bevoegdheden gaat het met name om het opnemen van grootschalige vormen van duurzame energie in ruimtelijke plannen en het effectueren daarvan als 'groot maatschappelijk belang'.
- Zowel VNG/gemeenten als IPO/provincies hebben (afzonderlijk) werk gemaakt van een thema- en koploperaanpak voor instrumentontwikkeling en kennisverspreiding.
- De afgesproken samenwerkingsstructuur van de convenantpartners is geleidelijk aan, en met name vanaf 2010, beperkt tot het Klimaatambassadeursoverleg tussen wethouders van koplopergemeenten en de coördinerende bewindspersoon namens het Rijk.

Resultaten en effecten van de Klimaatakkoorden als basis voor het realiseren van de kabinetsdoelen

- Er was bij gemeenten en provincies op voorhand al sprake van groot draagvlak voor klimaat- en energiebeleid, *waarop de Klimaatakkoorden konden aanhaken*. Zo hebben decentrale overheden (fors) meer middelen ingezet in vergelijking met de periode 2004-2007 –in de orde van honderden miljoenen.
- Ten opzichte van de voorgaande periode 2004-2008 stonden de decentrale overheden in de convenantsperiode actiever en uitvoeringsgerichter in het klimaatbeleid:
 - meer projecten/klimaatinitiatieven kwamen de onderzoeks- of planfase voorbij;
 - er was meer robuuste samenwerking met externe partners;
 - er was meer aandacht voor de monitoring van het klimaatbeleid.
- Gemeenten hebben echter een significant aantal voorgenomen projecten waarschijnlijk niet (volledig) uitgevoerd omdat de uitvoeringspraktijk weerbarstiger bleek dan voorzien en capaciteit en middelen in eerste instantie over veel thema's en activiteiten zijn versnipperd – mede ingegeven door de systematiek van de doeluitkering SLOK.
- De koploper- en thema-aanpak voor instrumentontwikkeling en kennisverspreiding heeft vooralsnog niet geleid tot een versnelling bij het peloton van gemeenten; met name voor de grote groep kleinere gemeenten blijkt het lastig om de keten van kennisontwikkeling naar kennisdeling en toepassing in de praktijk te sluiten. Bij provincies verschilt de waardering voor een koploperaanpak en uitwisseling per provincie en thema.
- Het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk heeft meerwaarde gehad. Het belang van de doeluitkering SLOK daarin is groot omdat de regeling kleinere gemeenten verder heeft gebracht met uitvoering en bij een meerderheid van gemeenten voor continuïteit in programmabegrotingen heeft gezorgd.
- Het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en provincies heeft nauwelijks meerwaarde gehad. Provinciale ambities zijn op enkele punten, zoals windenergie, steviger verankerd maar de eigen ambities van provincies voerden de boventoon. De Klimaatakkoorden hebben de samenwerking tussen de drie overheidslagen geen impuls gegeven.

- Het effect van de Klimaataakkoorden op de CO₂-emissiereductie en duurzame energieproductie in 2020 is momenteel niet kwantitatief meetbaar maar is beperkt. Het grootste effect is/wordt geboekt met energie in de gebouwde omgeving (bestaande bouw), waarop over de volle breedte van gemeenten inzet is gepleegd en provincies financiële regelingen hebben gericht.
Hoewel de tussendoelen voor duurzame energie conform het voormalige werkprogramma Schoon en Zuinig bij benadering zijn gehaald, was de meerwaarde van de Klimaataakkoorden hier gering. Voor windenergie ontbreekt een gezamenlijke sturingsfilosofie. Bij bio-energie halen relatief veel decentrale initiatieven niet de eindstreep. Ondanks de tussentijdse versobering van de doelstelling voor duurzame energie in 2020 – van 20% tot 14%– lijkt het overheidsinstrumentarium voor realisatie niet op orde.

Het belang van de bijdrage van decentrale overheden en van afspraken tussen Rijk, provincies en gemeenten

- De bijdrage van decentrale overheden aan de realisatie van de overall klimaatbeleidsdoelen voor 2020 is relatief klein ten opzichte van die van het Rijk en de Europese Unie. Dit heeft vooral te maken met de vrij grote invloed van enkele Europese richtlijnen die gepaard gaan met relatief beperkte flankerende inzet van decentrale overheden. Voor specifieke thema's binnen de gebouwde omgeving en duurzame energie is de invloed van decentrale overheden minimaal gelijkwaardig aan die van de rijksoverheid. Binnen de betreffende (complexe) dossiers zijn gemeenten en provincies daarom cruciale partners voor de rijksoverheid.
- Klimaat- en energiebeleid van decentrale overheden kent qua breedte en complexiteit zijn gelijke niet en is maar ten dele opgehangen aan wettelijke uitvoeringskaders. De relatie tussen ambities, beleid, organisatie en uitvoering is bij decentrale overheden nog te diffuus om garantie te geven op voldoende 'meters maken' richting doelen in 2020. Afsprakenkaders zijn noodzakelijk en wenselijk om het samenspel van de overheden –de afstemming van rollen, instrumenten en taken in onderlinge samenhang– te verbeteren. De Klimaataakkoorden hebben hieraan maar gedeeltelijk invulling gegeven.

Lessen uit de Klimaataakkoorden

- De breedte van de Klimaataakkoorden, de diversiteit (algemene ambities, procesafspraken, resultaatverplichtingen) en soms onduidelijkheid van de afspraken hebben de herkenbaarheid en bestuurlijke relevantie van deze bestuursconvenanten op lokaal en provinciaal niveau niet geholpen. Ook hebben de Klimaataakkoorden als zodanig de betrokkenheid van ministeries bij lokale en regionale klimaatinitiatieven niet vergroot.
- De gekozen convenantsvorm als samenwerkingsmodel kent bovendien een aantal zwaktes:
 - geen of weinig integratie met regieorganen en uitvoeringsorganisaties uit hoofde van de sectorconvenanten;
 - gebrek aan eenduidige verantwoordelijkheid in combinatie met aanspreekbaarheid van de betrokken ministeries en een zwakke positie van de coördinerende bewindspersoon als 'doorgeefluik';
 - vrijblijvendheid en onduidelijkheid over de relatie tussen doelen voor 2020 en verwachte prestaties van individuele gemeenten en provincies.
 Op thematisch niveau zijn wel voorbeelden te vinden van concrete interbestuurlijke samenwerkingsvormen die goed hebben gefunctioneerd, zoals de Taskforce en het Samenwerkingsprogramma Warmte/Koude-Opslag en de Taskforce Verlichting.

- Hoewel de uitvoeringsgerichtheid, ervaring en professionaliteit bij gemeenten en provincies in de afgelopen jaren is toegenomen, kan de inzet van de decentrale overheden effectiever. Om kennis en motivatie in lokale en regionale klimaatinitiatieven te versterken en te bundelen en de kleinere of grotere knelpunten in de energietransitie te overwinnen, is een belangrijke rol weggelegd voor regionale netwerken waarin gemeenten, provincie en Rijk participeren. Dit inzicht lijkt inmiddels door diverse stakeholders te worden gedeeld.

0.4 Aanbevelingen

Het Rijk en de decentrale overheden hebben elkaar nodig om elkaars ambities en die van burgers en bedrijven op vlak van klimaat en energie te kunnen (laten) realiseren. Gemeenten en provincies zijn voor bepaalde thema's en opties, vooral binnen de gebouwde omgeving en voor duurzame energie, cruciale partners van de rijksoverheid. De samenwerking kan effectiever inhoud en vorm krijgen dan met de Klimaatakkoorden is gebeurd.

Samen keuzes maken

1. Om effectiviteit en efficiëntie van de beleidsinzet voor 2020 te borgen, denken wij dat het Rijk de decentrale overheden eerder en meer op basis van gelijkwaardigheid moet betrekken bij de beleidsvoorbereiding, instrumentatie en bijsturing op de relevante dossiers. De Green Deals leveren daarvoor casuïstiek op projectniveau.

Meters maken met decentrale taken en bevoegdheden

2. Daar waar gemeenten en provincies wettelijke taken moeten uitvoeren of gebruik moeten maken van bevoegdheden, is eenheid in visie/uitgangspunten en uitvoeringsstrategie van de partners vereist om zogenaamde 'zachte belemmeringen' (gebrek aan lokaal of provinciaal bestuurlijk draagvlak) te voorkomen. Wij suggereren de overheidspartners om de argumentatie, en daarmee de intrinsieke motivatie bij actoren, voor nu soms impopulaire maatregelen te versterken (via kosten/baten-afwegingen in maatschappelijke business cases) en uitvoeringsinstrumenten te verbeteren. Te denken valt aan het bestemmen van windparken, realisatie/handhaving van energieprestaties in de nieuwbouw en het verplichten van energiemaatregelen in vergunningen.
3. Om 'meters te maken' kan het nodig zijn meervoudige barrières te slechten via een interbestuurlijke aanpak. Het verdient aanbeveling om daarvoor specifieke afsprakenkaders en tijdelijke uitvoeringsorganisaties / samenwerkingsvormen met voldoende doorzettingsmacht te creëren; de Taskforce en het Samenwerkingsprogramma Warmte/Koude-Opslag kan hiervoor model staan.

Meters voorbereiden en opschalen

4. De aanpak van thema's en opties die zich in de fase van 'meters voorbereiden' of opschaling naar 'meters maken' bevinden, vraagt om goede organisatie van de stakeholders. Wij pleiten ervoor om samenwerking in regionale netwerken centraal te stellen en hierin de kennis, kunde en middelen van gemeenten, provincie en Rijk te bundelen zodat een eenmaal bewezen aanpak in meerdere gemeenten kan worden uitgerold.
5. Met de beëindiging van SLOK is te verwachten dat geleidelijke afbraak van klimaatbeleid na 2012 in met name kleinere maar ook een deel van de middelgrote gemeenten doorzet. (Financiële) ondersteuning blijft ons inziens noodzakelijk om deze gemeenten hun bijdrage te laten leveren.

Ten opzichte van SLOK is betere kosteneffectiviteit te behalen door samenwerking in het regionale netwerk als voorwaarde op te nemen en inhoudelijke focus te leggen.

6. Waar de huidige Lokale Klimaatagenda een platform, inhoudelijke checklist en inspiratie biedt maar ook vrijblijvend is, zou de samenwerking in en ondersteuning van de regionale netwerken gepaard moeten gaan met een contractmodel en prestatie-afspraken.

Samenwerking met sectoren

7. Op nationaal niveau is een rol weggelegd voor thematische platforms, regieorganen of uitvoeringsorganisaties waarin sectoren én decentrale overheden participeren in plaats van de 'gescheiden circuits' die in het kader van het werkprogramma Schoon en Zuinig zijn gecreëerd.

1 Inleiding

In de kabinetsperiode Balkenende IV is ervoor gekozen om de uitvoering van het nationale klimaatbeleid vorm te geven via verschillende sector- en bestuursconvenanten. Met de decentrale overheden zijn daartoe de Klimaataakkoorden afgesloten:

- Klimaataakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011 (12 november 2007);
- Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies 2009-2011 (14 januari 2009);
- Klimaataakkoord Unie en Rijk 2010-2020 (12 april 2010).

De drie Klimaataakkoorden liepen per 31 december 2011 af. Het Ministerie van Infrastructuur en Milieu heeft KplusV organisatieadvies (KplusV) gevraagd om de Klimaataakkoorden tussen Rijk en gemeenten en Rijk en provincies te evalueren.

Begin 2010 heeft KplusV een tussenevaluatie van de beide Klimaataakkoorden uitgevoerd, met nadruk op het, op dat moment ruim twee jaar oude, Klimaataakkoord Gemeenten en Rijk en de voortgang van lokale klimaatinitiatieven. In het kader van de tussenevaluatie is voorts een model ontwikkeld om de bijdrage van gemeenten en provincies aan het behalen van de nationale beleidsdoelen in kwantitatieve zin te duiden (*KplusV, mei 2010*).

In deze (eind)evaluatie maken wij voor een deel gebruik van de gegevens, analytische modellen, contacten en inzichten die tijdens de tussenevaluatie zijn verzameld. De informatie-basis is aangevuld met gegevens en nieuwe kennis over de periode 2010 - 2011. Het Klimaataakkoord met de provincies krijgt in deze eindevaluatie een gelijkwaardige positie ten opzichte van het Klimaataakkoord met de gemeenten.

Het ministerie van Infrastructuur en Milieu (IenM) heeft voor de evaluatie een drieledige doelstelling geformuleerd:

- Doel 1: verantwoording door het Kabinet aan de Tweede Kamer en verantwoording van de partners in de Klimaataakkoorden aan elkaar.
- Doel 2: analytische evaluatie en aanbevelingen voor de toekomst.
- Doel 3: borging van belangrijke lessen; levendige communicatie naar betrokkenen en (politieke) sleutelfiguren binnen het beleidsveld Lokaal Klimaatbeleid.

Over 2010 en 2011 heeft geen structurele gezamenlijke monitoring van (acties voortvloeiend uit) de Klimaataakkoorden plaatsgevonden. Mede om reden van kosteneffectiviteit van de evaluatie heeft IenM geaccepteerd dat de informatie over resultaten en effecten van de Klimaataakkoorden deels kwalitatief van aard zal blijven.

Het voorliggende Deel 1 van de evaluatie Klimaataakkoorden staat in het teken van de verantwoording van de uitvoering van de Klimaataakkoorden (doel 1). Het onderzoek voor de verantwoording is gericht op het beantwoorden van de volgende kernvragen:

- Zijn de acties die de convenantpartners in de Klimaataakkoorden overeen zijn gekomen uitgevoerd?
- Zijn de resultaten een basis voor het realiseren van de doelen (CO₂-emissiereductie, energiebesparing, hernieuwbare energie) op de verschillende thema's en zijn de Klimaataakkoorden daarmee effectief?

De tussentijdse bevindingen van het onderzoek zijn besproken met een begeleidingscommissie van beleidsambtenaren van de convenantpartners. Het concept van Deel 1 van de evaluatie is vervolgens voor reactie aan de convenantpartners voorgelegd om feitelijke onjuistheden te corrigeren en interpretatiekwesties te identificeren. Het eindresultaat betreft het oordeel van KplusV op basis van de ter beschikking gestelde informatie en expert judgement.

U vindt in deze rapportage eerst een beschrijving, in hoofdstuk 2, van de context waarin de Klimaatakkoorden tot stand kwamen en de hoofdlijnen van de Klimaatakkoorden zelf. Ook gaan we in op de bevindingen van een tussentijdse evaluatie van de 'verbreding, intensivering en versnelling' van lokale klimaatinitiatieven aanvang 2010. In hoofdstuk 3 inventariseren wij in hoeverre de convenantpartners de afspraken uit de akkoorden zijn nagekomen en hebben uitgevoerd; de overzichtstabellen met de uitvoeringsstatus van afspraken zijn als bijlagen opgenomen. Vervolgens gaan wij in hoofdstuk 4 in op de resultaten van de Klimaatakkoorden en komen we, inzoomend op enkele thema's waarop de invloed van gemeenten en provincies relatief groot is, tot een indicatie van de effecten op realisatie van doelen in 2020. Het afsluitende hoofdstuk bevat de conclusies, aan de hand van beantwoording van de kernvragen voor dit deel van de evaluatie.

2 De akkoorden

2.1 Context

De Klimaatakkoorden zijn een product van het Kabinet Balkenende IV en vormden tot medio 2010 een flankerend onderdeel van het werkprogramma Schoon en Zuinig, 'Nieuwe Energie voor het Klimaat' (VROM, 2007), gecoördineerd door de voormalige Minister van VROM. Het werkprogramma Schoon en Zuinig bevatte drie samenhangende doelstellingen gericht op verregaande reductie van uitstoot van broeikasgassen en ontwikkeling van een duurzame energiehuishouding in Nederland:

- 30% reductie broeikasgasemissies in 2020 ten opzichte van 1990, onder voorbehoud van een wereldwijd Klimaatakkoord –anders 20% reductie (conform EU-beleid);
- een energiebesparingtempo van 2% per jaar in de periode 2011-2020;
- een aandeel van 20% duurzame energie in 2020.

Deze doelstellingen werden doorvertaald in sectorale bijdragen en omvatten specifieke (optie-)doelen, deels voortvloeiend uit richtlijnen van de EU zoals die op gebied van duurzame elektriciteit en biobrandstoffen in het verkeer.

Het werkprogramma Schoon en Zuinig is na aantreden van het Kabinet Rutte in september 2010 opgehouden te bestaan. De Klimaatakkoorden zijn echter (formeel) van kracht gebleven met looptijd tot en met 31 december 2011.

Het Kabinet Rutte heeft bij monde van staatssecretaris Atsma in een Kamerbrief van juni 2011 zijn aanpak voor het klimaatbeleid op weg naar 2020 uiteengezet (*IenM*, 2011). Dit beleid maakt onderdeel uit van een bredere duurzaamheidsagenda en is onder andere uitgewerkt in een Lokale Klimaatagenda 2011-2014 (publicatie: november 2011).

Het Kabinet Rutte volgt qua ambitie voor de reductie van broeikasgassen de ondergrens van de Europese doelstelling nu een wereldwijd Klimaatakkoord op zich laat wachten: 20% reductie in 2020 ten opzichte van 1990. Voor de sectoren die onder het Europese emissiehandelssysteem vallen, wordt de doelstelling bereikt via de jaarlijkse aanscherping van het emissiehandelsplafond binnen Europa. Voor de sectoren en bedrijven die niet onder het Europese emissiehandelssysteem vallen, ligt Nederland volgens het Kabinet goed op koers om de doelstelling te halen. In het Energierapport van juni 2011 (*EL&I*, 2011) is de in europees verband vastgelegde taakstelling van 14% hernieuwbare energie in 2020 als doel opgenomen; dit houdt een versobering in ten opzichte van de eerdere 20%. Er is geen sprake meer van een afzonderlijke energiebesparingsdoelstelling.

2.2 Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011

Het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk was voor de convenantpartners de opvolger van het BANS Klimaatconvenant van 18 februari 2002 tussen VROM, EZ, IPO en VNG. Het kan worden beschouwd als een logisch sluitstuk van maatschappelijke en politiek-bestuurlijke processen sinds de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2006. De maatschappelijke aandacht voor duurzaamheid en het klimaatvraagstuk kreeg in 2006 onder andere een impuls van de documentaire *An Inconvenient Truth*.

De Nederlandse gemeenten onderschreven in de Verklaring van Texel, op 12 april 2007 – vlak na het aantreden van het Kabinet Balkenende IV– de ambities van het kabinet op het gebied van klimaatbeleid en maakten onderling afspraken om zich in te zetten voor duurzaam lokaal beleid op specifieke thema's.

De uitwerking van het kabinetsbeleid in het werkprogramma Schoon en Zuinig, gekoppeld aan de convenantsaanpak, effende verder de weg naar het bestuursconvenant tussen gemeenten en Rijk.

Het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011 is een niet in rechte afdwingbaar bestuursakkoord tussen de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en zeven bewindspersonen namens het Rijk en is op 12 november 2007 ondertekend. Het akkoord is op 31 december 2011 geëindigd.

In het akkoord geven de bewindspersonen en de VNG per sector aan wat de gezamenlijke langetermijndoelen zijn en welke acties zij ondernemen. Voor een deel gaat het ook om procedureafspraken.

Voor de volgende thema's zijn afspraken gemaakt:

1. duurzame overheid;
2. duurzame energieproductie;
3. schone en zuinige mobiliteit;
4. energiezuinige gebouwde omgeving;
5. duurzame (agrarische) bedrijven;
6. klimaatbestendige leefomgeving (adaptatie).

In de acties van de VNG of op koepelniveau door groepen gemeenten speelt de thematische koploperaanpak een prominente rol (zie paragraaf 2.4).

"Gemeenten spelen een aantal rollen in het klimaatbeleid. In de eerste plaats hebben gemeenten een rol als voortrekker bij het agenderen van klimaatverandering, het ontwikkelen van een visie hierop en het tonen van leiderschap bij het stimuleren van innovatie. In de tweede plaats hebben gemeenten een voorbeeldrol. Bijvoorbeeld door bij opdrachtverlening voor openbare gebouwen te investeren in energiebesparing en duurzaam in te kopen. In de derde plaats staan gemeenten dichtbij de burgers en hebben zij daarmee een voorlichtende en faciliterende rol. De gemeente is het loket voor burgers en bedrijven. In de vierde plaats hebben gemeenten de rol van vergunningverlener en handhaver, bijvoorbeeld bij het afgeven van vergunningen voor het plaatsen van windmolens."

(Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk)

Om de doorwerking van (de ambities in) het akkoord in acties van de individuele gemeenten te bevorderen, is een rol weggelegd voor een subsidieregeling:

"Het rijk stelt een subsidieregeling open voor de periode 2008-2012 om gemeentelijke initiatieven voor een duurzaam klimaatbeleid te ontwikkelen en te intensiveren. De regeling is bedoeld om de lasten te delen van personeel, onderzoek, communicatie en educatie. Hierbij zal worden aangesloten bij de systematiek zoals die met het eerste subsidieprogramma succesvol is toegepast"

De resulterende doeluitkering Stimulering Lokale Klimaatinitiatieven maakt inderdaad gebruik van de systematiek van de eerdere subsidieregeling BANS-klimaatconvenant, waarbij gemeenten per thema prestaties en activiteiten vastleggen. De hoogte van de doeluitkering is afhankelijk van de grootte van de gemeente (inwonertal en oppervlak) en het gekozen ambitieniveau (actief, voorlopend, innovatief). Een verschil met de eerdere subsidieregeling BANS-klimaatconvenant is de vermindering van rapportageverplichtingen en daarmee de administratieve lasten.

Voor de tekst van het Klimaatakkoord verwijzen wij naar de website van de VNG (www.vng.nl) en de documenten en publicaties op www.rijksoverheid.nl.

2.3 Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies 2009-2011

Net als bij de gemeenteraadsverkiezingen het geval was, leidden de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2007 tot ambitieuze bestuursprogramma's met (in veel gevallen aanzienlijk) hogere meerjarenbudgetten voor klimaatbeleid. In IPO-verband gaven de nieuwe bestuurscolleges aan het nuttig te vinden om, in navolging van de gemeenten, een bestuursakkoord met het Kabinet te sluiten. Hoewel in de zomer van 2008 reeds een concept Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies beschikbaar was, afgestemd met de individuele provinciale klimaatprogramma's, leidden meningsverschillen tussen Rijk en provincies over (prestatieafspraken voor) windenergie tot vertraging in het daadwerkelijke afsluiten van het bestuursakkoord¹.

Overigens maakten de vier noordelijke provincies al op 8 oktober 2007 afzonderlijk afspraken met het Rijk in het Energieakkoord Noord Nederland².

Het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies 2009-2011 is een niet in rechte afdwingbaar bestuursakkoord tussen de twaalf Colleges van Gedeputeerde Staten en acht bewindspersonen namens het Rijk en is op 14 januari 2009 ondertekend. Het akkoord is op 31 december 2011 geëindigd.

Naast generieke afspraken over de samenwerking tussen de provincies en het Rijk om de nationale klimaatambities te realiseren, is een aantal thema's geselecteerd voor specifiekere afspraken. Binnen deze thema's is ingezet op regionale sterktes van de individuele provincies.

Het betreft:

1. realisatie van duurzame energieproductie;
2. duurzame mobiliteit;
3. energiebesparing en vermindering van uitstoot broeikasgassen;
4. energie-innovatie;
5. adaptatie aan klimaatverandering.

"Op basis van wettelijke taken maken de provincies voor het realiseren van de klimaatdoelstellingen gebruik van hun rol:

- a. Ruimtelijke ordening;*
- b. Verordenen, vergunning verlenen, en handhaven;*
- c. Aanbesteden van infrastructurele werken en openbaar vervoer;*
- d. Voorbeeldfunctie, launching customer, inkopen voor de eigen organisatie;*
- e. Aandeelhouder.*

Naast hun wettelijke rol dragen de provincies naar eigen inzicht bij aan de uitvoering van het klimaatbeleid. De belangrijkste rollen van de provincies zijn:

- a. Initiatief nemen;*
 - b. Financieren;*
 - c. Verbinden;*
 - d. Aanjagen en faciliteren;*
 - e. Samenwerken en kennis delen."*
- (Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies, verkort)

¹ Persoonlijke communicatie IPO.

² In het Advies van de SER Noord-Nederland over een Energieakkoord Noord Nederland II wordt vermeld dat het eerste Energieakkoord inmiddels is geëvalueerd.

Op diverse terreinen (niet één-op-één overlappend met bovengenoemde thema's) verdelen de provincies onderling koploperfuncties, met het oog op kennisuitwisseling of projectmatige samenwerking (in wisselende coalities) in IPO-verband.

Een bijzonder aspect van het akkoord is dat de provincies een *indicatieve* vertaling hebben gemaakt van de nationale doelstelling voor duurzame energie (20% in 2020) naar de mogelijkheden voor de productie van duurzame energie, verdeeld over opties en het grondgebied van de verschillende provincies. De getallen zijn afgeleid uit de fysieke en geografische omstandigheden en de economische bedrijvigheid (aanwezigheid marktpartijen) binnen elke provincie en houden rekening met op dat moment bestaande ambities.

Een deel van het Rijksbudget voor de doeluitkering Stimulering Lokale Klimaatinitiatieven (SLOK) wordt in het akkoord voor de provincies beschikbaar gesteld als tegemoetkoming in de kosten van personeel en onderzoek in de provinciale klimaatinitiatieven. In tegenstelling tot de werkwijze bij gemeenten stelt de Minister geen prestatiekaart vast aan de hand waarvan provincies per thema ambities moeten vastleggen; de eigen klimaatprogramma's zijn leidend.

Voor de tekst van het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies verwijzen wij naar de website van het IPO (www.ipo.nl) en naar de documenten en publicaties op www.rijksoverheid.nl.

2.4 Organisatie: overlegstructuur

In de Kabinetsperiode Balkenende IV is met het afsluiten van de Klimaatakkoorden het project 'Lokale en regionale klimaatinitiatieven' binnen het voormalige Ministerie van VROM gestart. Rond de in de Klimaatakkoorden benoemde thema's hebben Rijk en VNG 'themateams' geformeerd (Gebouwde omgeving, Duurzame overheden –later Klimaatneutrale steden en regio's– Duurzame mobiliteit, Duurzame bedrijven en Duurzame energie). Elk team bestaat uit 'koplopers' onder de gemeenten en staat onder voorzitterschap van een 'Klimaatambassadeur' / bestuurder³. Adviseurs van Agentschap NL ondersteunen de teams als secretaris. De themateams agenderen knelpunten en zorgen voor het delen en overdragen van kennis en beste praktijken.

Voor de centrale coördinatie en afstemming op bestuurlijk niveau is het ambassadeuroverleg ingesteld, waarin de Klimaatambassadeurs rechtstreeks overleggen met de coördinerende bewindspersoon namens het Rijk (eerst de Minister van VROM, later de staatssecretaris van IenM). Dit overleg bestaat naast de formele overlegstructuren tussen (portefeuillehouders van) decentrale overheden en Rijk.

Met het Klimaatakkoord Rijk en provincies is het ambtelijke Klimaatoverleg ingesteld voor voortgangsbepreking en behandeling van knelpunten, met een onderliggende structuur van werkgroepen –elk getrokken door een provincie of IPO. Het Klimaatoverleg rapporteerde aan DUIV, het portefeuillehoudersoverleg van de decentrale overheden en het Rijk. Het Klimaatoverleg is tot 2010 in afnemende frequentie bijeengekomen. Daarnaast hebben twee gedeputeerden in de beginperiode van de Klimaatakkoorden deelgenomen aan het Klimaatambassadeuroverleg.

³ Een wethouder van een koplopergemeente. In 2010 is de samenstelling van de themateams en het ambassadeuroverleg iets gewijzigd en zijn ook twee waterschapsbestuurders toegetreden als Klimaatambassadeur.

Naast deze regieorganen hebben VNG, IPO, KlimaatVerbond Nederland, Waterschappen en Rijk het Platform Duurzame Overheden opgericht. Dit Platform is echter sinds 2010 niet meer actief.

Het ambassadeursoverleg vindt nog steeds periodiek plaats. Ook de themateamstructuur bestaat nog en is uitgebreid met leergroepen waarin meer gemeenten kunnen deelnemen dan alleen koplopers.

2.5 Tussenevaluatie 2010

De voortgang van lokale klimaatinitiatieven en de bijdragen van gemeenten en provincies aan het behalen van de nationale doelen voor 2020 zijn begin 2010 geëvalueerd. Het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk was toen ruim twee jaar van kracht en 325 gemeenten en stadsdelen maakten, doorgaans met ingang van 2009, gebruik van de SLOK-regeling voor intensivering van het lokale klimaatbeleid (totaal: € 42,3 miljoen). Het Klimaatakkoord Rijk en Provincies was op dat moment nog maar een jaar van kracht. Alle provincies hadden gebruik gemaakt van SLOK (totaal: € 4,7 miljoen).

Conclusies over de voortgang op dat moment luiden als volgt.

- Wij concluderen dat gemeenten en provincies anno 2010 aanzienlijk verder zijn met hun klimaatbeleid dan in de periode 2004-2008.
- De borging in beleid is verbeterd ten opzichte van de periode 2004-2008. Dit blijkt uit:
 - een grotere participatie van gemeenten in SLOK ten opzichte van de subsidieregeling BANS-klimaatconvenant (ruim 70% tegenover ruim 50%);
 - het beleid is vastgesteld door de Raad / Staten (100% in de onderzoeksgroep);
 - een steviger link tussen klimaatbeleid en economisch beleid;
 - de budgetten bij gemeenten en provincies zijn gegroeid;
 - verdergaande bestuurlijke ambities richting 'klimaatneutraal'.
- Het klimaatbeleid van gemeenten en provincies is over het algemeen steviger verankerd in de organisaties dan in de periode 2004-2008. Dit blijkt uit:
 - een programmatische aanpak bij de uitvoering van beleid;
 - een meer centrale positionering van het klimaatbeleid in de organisatie;
 - een breder bestuurlijk en ambtelijk draagvlak voor het klimaatbeleid;
 - een aandachtspunt blijft de afhankelijkheid van sleutelpersonen; groot risico schuilt in de komende bezuinigingen, waardoor vertraging en prestatievermindering in de uitvoering dreigt.
- Ten opzichte van de periode 2004-2008 is het accent op de uitvoering van klimaatbeleid op lokaal en provinciaal niveau gegroeid. Dit blijkt uit:
 - meer projecten/klimaatinitiatieven zijn in uitvoering;
 - er is een meer robuuste samenwerking met externe partners;
 - er is meer aandacht voor de monitoring van het klimaatbeleid.
- De huidige convenantsafspraken hebben beperkte sturende en prikkelende werking.
- De SLOK-bijdrage is voor -met name kleinere- gemeenten cruciaal. Dit hangt samen met het ervaren gebrek aan capaciteit bij deze gemeenten.
- De thema-aanpak leidt in de huidige opzet niet tot een versnelling bij het peloton.
- Het aandeel aanvullende inspanningen of afspraken bovenop bestaand beleid en lopende programma's is bij provincies beperkt.

- Uit de analyse met behulp van het in dit onderzoek ontwikkelde kwantitatieve onderzoeksmodel, blijkt dat gemeenten en provincies belangrijke invloed hebben –met name binnen de thema's duurzame energie en gebouwde omgeving. De belangrijkste conclusies op basis van de kwantitatieve analyse luiden als volgt.
- Decentrale overheden hebben een substantiële invloed op de doelen van Schoon en Zuinig in 2020. De invloedsfactor bedraagt in potentie 40 à 50% voor belangrijke opties binnen de thema's duurzame energie en gebouwde omgeving.
- Provincies en gemeenten leveren een kleinere, maar zeker niet te onderschatten, bijdrage op andere thema's (bijvoorbeeld circa 10% invloed op de verkeer- en vervoersector in totaal).
- De meest relevante opties in lokaal en regionaal klimaatbeleid, vanuit oogpunt van volume en invloed, zijn:
 - windenergie op land;
 - decentrale biomassa;
 - (duurzame) warmte;
 - bestaande bouw;
 - covergisting van mest (overige broeikasgassen).
- Door marktpartijen wordt de substantiële invloed van decentrale overheden onderschreven.
- Dit (tussen)evaluatieonderzoek heeft de hypothese, dat vooroplopende en actieve gemeenten een grotere bijdrage leveren aan de klimaatdoelstellingen dan niet of minder actieve gemeenten, niet eenduidig kunnen bevestigen.

De uitvoering en monitoring zijn nog niet ver genoeg gevorderd om eenduidige relaties tussen ambitieniveau en effecten in termen van CO₂-emissiereductie en duurzame-energieproductie te kunnen vaststellen. Daar komt bij dat naast de inspanningen van decentrale overheden de gebiedskenmerken en aanwezigheid van marktinitiatieven vaak ook belangrijke verklarende factoren zijn voor de mate waarin op lokaal niveau duurzame energie en CO₂-reductie zijn of worden gerealiseerd.

(KplusV, 2010)

3 Verantwoording uitvoering afspraken

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk inventariseren wij in hoeverre de VNG/gemeenten, provincies en het Rijk per 31 december 2011 invulling hebben gegeven aan de afspraken in de Klimaatakkoorden en daaruit voortvloeiende acties met uitzondering van adaptatiebeleid. Hiervoor zijn de artikelen in de Klimaatakkoorden, ontdaan van inleidende overwegingen, constatering en algemene ambities, bondig overgenomen in een verantwoordingstabel: de eindmonitor.

De eindmonitor bevat per afspraak of samenhangende set van afspraken een statusveld waarin met een verkeerslichtindicator de mate van uitvoering is weergegeven. In een veld 'specificatie/toelichting' wordt een verdere inkleuring, kwantificering of eventueel onderbouwing van de statusindicator gegeven.

Niet alle afspraken in de Klimaatakkoorden zijn specifiek en meetbaar. Daar waar dit het geval is en de afspraken de algemene inzet en samenwerking van de convenantpartners betreffen, nemen wij de beoordeling van de status en resultaten mee in de verdere beschouwing. Het statusveld is in dat geval grijs ingekleurd.

Indien afspraken wel specifiek zijn maar de status niet vast te stellen, gegeven de beschikbaarheid van informatie en de scope van dit onderzoek, dan nemen wij die constatering op in de toelichting en blijft het statusveld blanco.

In de eindmonitor is geen onderscheid gemaakt tussen procesafspraken en doelafspraken, inspannings- en resultaatverplichtingen. De monitor volgt de structuur van de Klimaatakkoorden. Waar afspraken de inspanningen of prestaties van beide convenantpartners betreffen is per eindmonitor alleen de inspanning of prestatie van de betreffende convenantpartner beoordeeld.

3.2 Eindmonitor gemeenten

Voor het opstellen van de eindmonitor Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk, voor wat betreft de verplichtingen van de VNG/gemeenten, is gebruik gemaakt van de volgende bronnen/informatie:

- interview met de VNG;
- door VNG aangeleverde informatie over de status van uitvoering afspraken;
- interviews met twee themateamsecretarissen van Agentschap NL;
- kwalitatieve informatie uit telefonische interviews met 15 gemeenten die gebruik hebben gemaakt van SLOK⁴ en 3 gemeenten die geen gebruik hebben gemaakt van SLOK;
- webenquête van Agentschap NL, uitgevoerd onder de gemeenten die van SLOK gebruik hebben gemaakt;
- overige openbare en informele bronnen.

⁴ Betreft de G4 (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Utrecht), 9 gemeenten uit de huidige G32 (Almere, Apeldoorn, Delft, Ede, Eindhoven, Enschede, Haarlemmermeer, Tilburg, Venlo), en 2 kleinere gemeenten (Aalten en Hardenberg), welke ook allen in de tussenevaluatie van 2010 zijn betrokken.

De eindmonitor VNG/gemeenten is opgenomen in bijlage 2.

Verplichtingen uit het Klimaatakkoord hebben betrekking op zowel de VNG als de individuele gemeenten. Hieronder schetsen wij op hoofdlijnen onze bevindingen op basis van en in aanvulling op de eindmonitor.

VNG

Voor wat betreft de afspraken waarvoor de VNG zelf initiator of uitvoerder was wordt vastgesteld dat de betreffende acties door de VNG grotendeels zijn uitgevoerd. Er is echter niet voor alle afspraken informatie over de status van uitvoering verkregen. VNG heeft geen uitvoering gegeven aan (uitwerking van een systematiek voor) verbeterde handhaving van energie in de milieuvergunning.

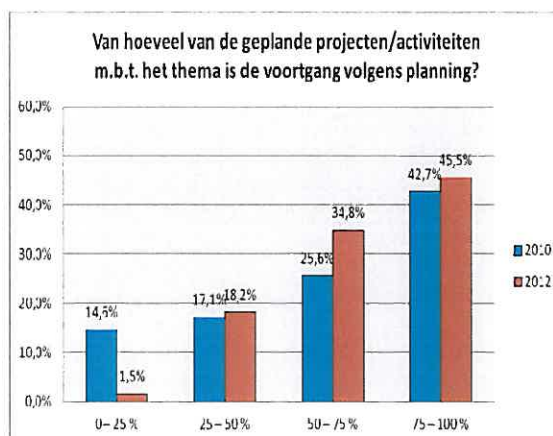
Waar de VNG tot 2011 het nodige in gang heeft gezet is er met ingang van 2011 sprake van een kentering als gevolg van bezuinigingen op budget en formatie. Waar de VNG voorheen inzette op het faciliteren van gemeenten en het helpen organiseren van de kennisuitwisseling, is haar rol na 2010 geconcentreerd op belangenbehartiging. De VNG is daarmee een beperktere rol in het klimaatdossier gaan spelen.

Gemeenten

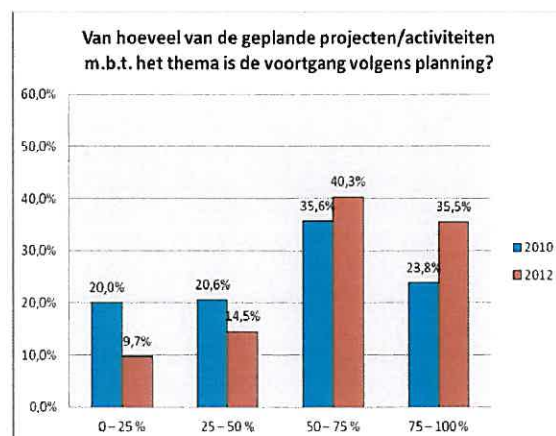
Zoals eerder vermeld heeft ruim 70% van de gemeenten gebruik gemaakt van de doeluitkering SLOK –een integraal onderdeel van het Klimaatakkoord. De betreffende gemeentelijke klimaatprogramma's zijn in de loop van 2008 en begin 2009 bijna zonder uitzondering gebaseerd op de thematische indeling en systematiek van de SLOK-prestatiekaart. Agentschap NL heeft in maart 2012 een webenquête onder de SLOK-gemeenten gehouden om de stand van de uitvoering van de programma's te meten.

Gemeenten zijn door middel van een webenquête gevraagd aan te geven van welk aandeel van hun activiteiten de voortgang volgens planning is. In de staafdiagrammen hieronder is per thema langs de verticale as aangegeven hoeveel procent van de gemeenten aangeeft dat respectievelijk 0-25%, 25-50%, 50-75% en 75-100% van hun activiteiten volgens planning verloopt. De grafieken zijn gebaseerd op een respons van 90 gemeenten uit in totaal 325 gemeenten en stadsdelen met SLOK. Het beeld is daarmee representatief maar niet dekkend. In de grafieken zijn ook de resultaten van de webenquête uit 2010 ten tijde van de tussenevaluatie weergegeven. Hiermee is ook het verloop in de tussenliggende periode inzichtelijk gemaakt.

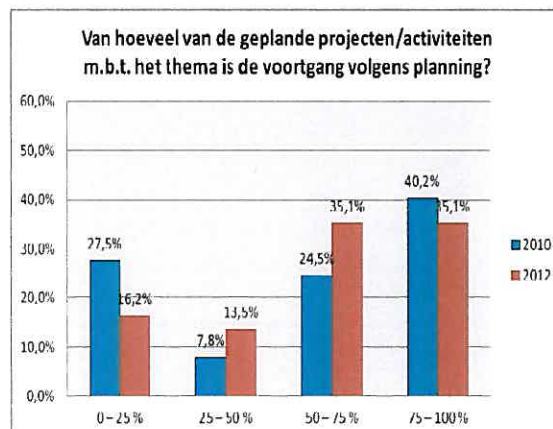
A. Eigen gebouwen, voorzieningen en wagenpark

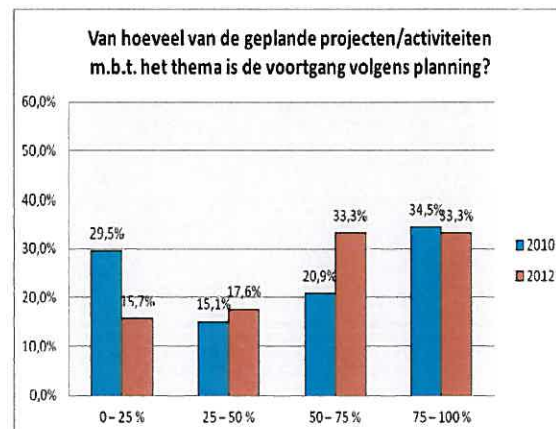
B. Woningen

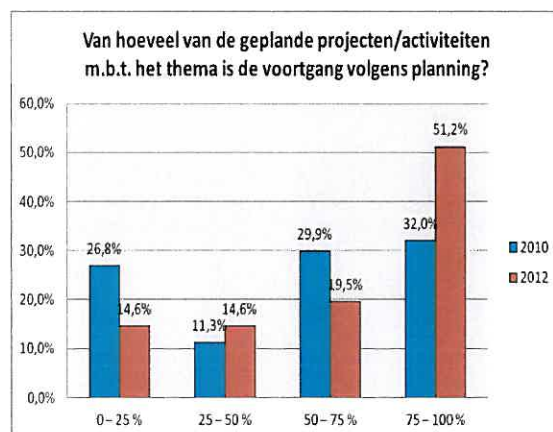
C. Utiliteitsgebouwen

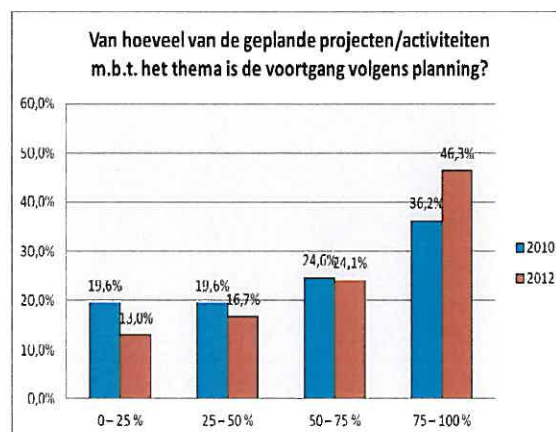
D. Bedrijven

E. Verkeer en vervoer

F. Grootschalige Duurzame Energie-opties

Figuur 1: Voortgang lokale klimaatinitiatieven SLOK-gemeenten aanvang 2010 en 2012.

Uit deze grafieken blijkt dat voor gemiddeld ruim 70% van de betreffende SLOK-gemeenten geldt dat meer dan de helft van de activiteiten conform planning verloopt. De activiteiten voor de thema's 'eigen gebouwen, voorzieningen en wagenpark' en 'woningen' liggen relatief het beste op schema bij de geënkquêteerde gemeenten.

De activiteiten binnen het thema 'bedrijven' liggen gemiddeld het meeste achter op de planning. Het betreft hier overwegend de uitvoering van wettelijke taken (vergunningverlening en handhaving: energie in de milieuvergunning en overige broeikasgassen) en in mindere mate bedrijventerreingerichte projecten.

Hoewel het gros van de gemeentelijke programma's nog tot het eind van 2012 en met inzet van SLOK-middelen in uitvoering is en daarmee in principe de mogelijkheid bestaat dat gemeenten op de planning inlopen, kunnen we voorzichtig concluderen dat *gemeenten er niet in slagen om alle, in het kader van SLOK en daarmee het Klimaatakkoord beoogde, activiteiten tot uitvoering te brengen*. Uit interviews met de onderzoeksgroep is naar voren gekomen dat soms uitvoeringsprojecten zijn geschrapt en meer focus is aangebracht binnen de programma's. Wel zijn de klimaatprogramma's na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010 over het algemeen nog gevrijwaard van bezuinigingen, mede als gevolg van de (verplichtingen voortvloeiend uit) cofinanciering met SLOK.

Wat afspraken binnen specifieke thema's betreft doen wij de volgende constatering:

- *Gebouwde omgeving (woningen en utiliteitsgebouwen)*. Ten aanzien van energieprestaties in de nieuwbouw kunnen gemeenten sinds 2010 steeds minder bereiken. De bouwcrisis is daar debet aan maar ook is de gemeentelijke beïnvloedingsruimte afgenomen door het straffe tempo van aanscherping van de wettelijke energieprestatie voortvloeiend uit de EU-richtlijn voor bijna energieneutrale nieuwbouw vanaf 2020. Daarbij wordt ook geconstateerd dat de handhaving van de energieprestatie van nieuwbouwwoningen weinig aandacht heeft gekregen⁵. Gemeenten zoeken het dan ook eerder in de bestaande bouw waar met name met ingang van 2010 veel inzet richting particuliere woningeigenaren plaatsvindt, zowel als onderdeel van de nationale Meer met Minder aanpak als daarbuiten. Ook hebben gemeenten de rol op zich genomen om afspraken met lokale woningcorporaties over energieprestaties in de bestaande voorraad te maken –wat een onmisbare aanvulling op het nationale sectorakkoord tussen Rijk en Aedes blijkt te zijn.
- *Duurzame energieproductie*. Gemeenten hebben doorgaans het streven naar 20% duurzame energie in 2020 in hun klimaatprogramma's overgenomen. De afspraak dat gemeenten in hun bestemmingsplannen ruimte geven aan duurzame energie (wat voor windenergie altijd en voor bio-energie in veel gevallen noodzakelijk is) heeft niet over de volle breedte gevolg gekregen. Naast omgevingsfactoren spelen bestuurlijk draagvlak, daadkracht en knelpunten in de ambtelijke organisatie een rol.
- *Bedrijven*. Afsproken is dat gemeenten als bevoegd gezag op basis van de Wet Milieubeheer vooral bij de niet-deelnemers aan Meerjarenaafspraken energie-efficiency de naleving van energievoorschriften handhaven.

⁵ Zie bijvoorbeeld Menkveld, M. et al. (2010) *Evaluatie EPC-aanscherping woningen*, publicatie ECN-E--10-043 en "BouwTransparant –Noord-Hollandse aanpak brengt verbetermogelijkheden bouwproces aan het licht", publicatie CO₂ Servicepunt Noord-Holland, 2009.

Uit een onderzoek van de VROM-inspectie uit 2010 onder 30 gemeenten blijkt dat gemeenten aan deze afspraak onvoldoende invulling geven (*VROM-Inspectie*, 2010). Uit onze interviews met gemeenten maken wij op dat hierin geen wezenlijke verandering is opgetreden.

Uitgangspunt van de wetgever is dat alle energiebesparende maatregelen die zich binnen 5 jaar terugverdienen, genomen dienen te worden. Dat is neergelegd in het Activiteitenbesluit. Gemeenten kunnen bedrijven die verplichting opleggen in de milieuvergunning.

Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven is de thema-aanpak en kennisverspreiding door koplopers en bestuurlijke klimaatambassadeurs een wezenlijk onderdeel van het Klimaatakkoord. Onze indruk is dat de activiteiten van de themateams en de klimaatambassadeurs met enthousiasme en de benodigde inzet van koplopers hebben plaatsgevonden. Daarbij is ook geïnvesteerd in activiteiten en levendige bijeenkomsten voor kennisverspreiding. In hoofdstuk 4 gaan we in op de mate waarin dit tot resultaten heeft geleid. Met ingang van 2011 zien we dat koplopers onder de gemeenten zich meer op hun eigen agenda en projecten richten.

3.3 Eindmonitor provincies

Voor het opstellen van de eindmonitor Klimaat- en Energieakkoord Rijk en Provincies, voor wat betreft de verplichtingen van de provincies, is gebruik gemaakt van de volgende bronnen/informatie:

- interview met het IPO;
- voortgangsrapportages 2009, 2010 en 2011 van het IPO Uitvoeringsprogramma Klimaat, Energie en Ruimte (KER) 2009-2011;
- de in opdracht van IPO door BuildDesk uitgevoerde Quickscan Evaluatie IPO-programma Klimaat, Energie en Ruimte 2009-2011 inclusief bijlagenrapport en achterliggende (web)enquêtes, en verdiepingsinterviews met 6 provincies in opdracht van KplusV;
- door IPO aangeleverde informatie over de status van uitvoering van afspraken;
- overige openbare en informele bronnen.

De eindmonitor provincies is opgenomen in bijlage 3.

Verplichtingen uit het Klimaatakkoord hebben doorgaans betrekking op 'provincies', waarbij soms uit de context valt af te leiden dat acties bij (thematische gelegenheids)coalities van provincies in plaats van alle individuele provincies lagen. Een beperkt aantal afspraken heeft betrekking op het IPO. Hieronder schetsen wij op hoofdlijnen onze bevindingen op basis van en in aanvulling op de eindmonitor.

IPO

Het IPO heeft voor de *gecoördineerde acties* van provincies het Uitvoeringsprogramma Klimaat, Energie en Ruimte (KER) 2009-2011 opgesteld en jaarlijkse voortgangsverslagen en geactualiseerde uitwerkingen gemaakt. Voorts zijn meerdere medewerkers van IPO en provincies ingezet voor projectleiding en coördinatie op provincieoverstijgende activiteiten, waardoor afspraken die op gecoördineerde acties betrekking hebben ook veelal (via de project- of werkgroepstructuur) zijn nagekomen.

Het Uitvoeringsprogramma KER omvat echter niet alle afspraken uit het Klimaat- en Energieakkoord en dit werkt door in de jaarlijkse voortgangsverslagen. Er was in de afgelopen jaren dan ook geen sprake van een monitor van inspanningen en prestaties van de individuele provincies voortvloeiend uit generieke afspraken voor alle provincies in het Klimaat- en Energieakkoord.

Voor het periodieke ambtelijke voortgangsoverleg met het Rijk (het klimaatoverleg) sloot het IPO aan bij het lopende overleg van VROM en VNG. De structuur en inhoud van dit overleg was te weinig afgestemd op het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en provincies. Separaat overleg in de tweede helft van 2009, om met provincies en Ministeries van VROM en EZ tot oplossingen van knelpunten in wet- en regelgeving te komen, leidde tot een confrontatie tussen IPO en het ministerie van EZ waarbij het ministerie 'nee verkocht op alle knelpunten die de provincies hadden geïnventariseerd'⁶. Het IPO heeft sindsdien nog enige tijd deelgenomen aan overleggen in diverse gremia zoals het Platform Duurzame Overheden en het klimaatambassadeursoverleg⁷, maar met het demissionair worden van het Kabinet Balkenende IV in februari 2010 kwam de centrale afstemming stil te liggen. De contacten met de ministeries richtten zich dan ook op belangenbehartiging/lobby vanuit de behoeften van het interprovinciale Uitvoeringsprogramma KER, op individuele dossiers zoals windenergie en groen gas.

Provincies

De provincies hebben in het Klimaat- en Energieakkoord toegezegd in hun begrotingen voor de convenantsperiode met elkaar ten minste € 203,6 miljoen te reserveren voor de uitvoering van hun klimaatbeleid via eigen projecten, subsidies, revolving funds en participaties. In respons op een enquête van BuildDesk in opdracht van IPO geven ambtelijke vertegenwoordigers van acht provincies aan dat de budgetten daadwerkelijk zijn uitgegeven, drie melden er dat de budgetten nog niet geheel zijn uitgegeven en één dat het bedrag is overtroffen (*Remmers et al.*, 2012). In het Groen Akkoord⁸ van oktober 2009 hebben 8 provincies bovendien (soms forse) additionele fondsen toegezegd. Het is daarom waarschijnlijk dat het budget van € 203,6 miljoen in de daadwerkelijke uitgaven is overschreden.

Wat specifieke thema's betreft doen wij de volgende constatering:

- *Duurzame energie*. Dit was voor alle provincies een prioritair thema waarvoor de afspraken grosso modo lijken te zijn nagekomen en waar de optie Warmte-/Koude-Opslag eruit springt als het gaat om planmatige en constructieve samenwerking tussen provincies en Rijk. Kritischer zijn de bevindingen ten aanzien van windenergie en het gebruik van de provinciale bevoegdheden op vlak van Ruimtelijke Ordening.

⁶ Communicatie van het IPO.

⁷ Veel van de gremia/platforms die in het kader van de klimaatakkoorden c.q. het werkprogramma Schoon en Zuinig functioneerden waren volgens het IPO gericht op gemeenten. In het klimaatambassadeursoverleg waren ten tijde van ondertekening van het Klimaat- en Energieakkoord de 'interessante' posten reeds onder wethouders verdeeld.

⁸ Het Groen Akkoord gaat over de extra inspanningen die worden verricht om in het kader van de crisisverlichting projecten naar voren te halen of te stimuleren die bijdragen aan verduurzaming van de samenleving en vermindering van het gebruik van fossiele brandstoffen. Provincies, gemeenten en waterschappen steken ruim 500 miljoen euro in lokaal klimaatbeleid. Aan het Groen Akkoord nemen 59 gemeenten deel voor in totaal 294 miljoen euro. Acht provincies investeren samen ruim 145 miljoen euro. Elf waterschappen participeren voor in totaal ruim 68 miljoen euro. (Bron: www.klimaatverbond.nl)

Hoewel een aantal provincies nog relatief goed presteert bij de realisatie van taakstellingen heeft geen enkele provincie gebruik gemaakt van inpassingsplannen of aanwijzingen voor windenergieprojecten, ondanks diverse verzoeken daartoe van initiatiefnemers op grond van de Crisis- en Herstelwet en de afspraak om windenergie als een 'groot provinciaal belang' in het ruimtelijke beleid te verankeren. De provincies hebben geen prestatie-afspraken gemaakt voor de afgesproken verdubbeling van windenergie op land in de periode 2008-2011 ('committing' van 2000 megawatt⁹). Het feit dat het Rijk zich een weinig constructieve partner heeft getoond doet ons inziens aan deze constatering niets af.

- *Energiebesparing gebouwde omgeving en benutting restwarmte.* Veel provincies hebben een financieel stimulerende rol bij energiebesparing in de gebouwde omgeving (woningen) op zich genomen, ten dienste van lokale initiatieven en/of via gemeenten als uitvoerder. Daarnaast lijken de provincies met kansrijke gebieden voor grootschalige restwarmtebenutting ook daadwerkelijk de rol van regisseur, facilitator en investeerder te hebben opgepakt.
- *Duurzame mobiliteit.* Provincies hebben specifieke onderwerpen binnen duurzame mobiliteit, met name rijden op groen gas / verduurzaming van wagenparken en innovatie voor energiezuinig openbaar vervoer, naar zich toegetrokken en daarbij het Rijk op sleeptouw genomen –dankzij koplopers Noord-Nederland, Gelderland en Brabant. Voor veel afspraken geldt dat de uitvoering bij individuele provincies in het kader van deze evaluatie niet inzichtelijk is geworden. Op onderwerpen als mobiliteitsmanagement en fietsbeleid heeft geen samenwerking plaatsgevonden.

In bijlage 2 van het Klimaat- en Energieakkoord hebben de provincies 24 thema's vastgelegd waarvoor een provincie als trekker zou fungeren en een aantal provincies betrokken zou zijn bij de uitwerking van koploperprojecten, mede of vooral met het oog op verspreiding van kennis en ervaring naar andere provincies en partners die soortgelijke initiatieven willen ontplooiën. Deze thema's overlappen grotendeels met de 20 benoemde projectmatige (thema)activiteiten op vlak van mitigatie van het IPO Uitvoeringsprogramma KER. De projectmatige (thema)activiteiten zijn met een enkele uitzondering ook daadwerkelijk opgepakt door gelegenheidscoalities van provincies, al dan niet met ondersteuning van het IPO.

3.4 Eindmonitor Rijk

Voor het opstellen van de eindmonitor van beide Klimaatakkoorden, voor wat betreft de verplichtingen van het Rijk, is gebruik gemaakt van de volgende bronnen/informatie:

- werksessie met vertegenwoordigers van de ministeries van Infrastructuur en Milieu, Economie, Landbouw & Innovatie en Binnenlandse Zaken;
- door diverse departementen aangeleverde informatie over de status van uitvoering van afspraken op deelthema's;
- openbare bronnen.

De eindmonitor Rijk is opgenomen in bijlage 4.

⁹ Om rijksmiddelen in het kader van de SDE-regeling aan windenergieprojecten te kunnen committeren moeten deze projecten vergund en dus ook planologisch vastgelegd zijn.

Een wezenlijke constatering vooraf is dat de beleidsmatige basis voor de Klimaatakkoorden, het werkprogramma Schoon en Zuinig, met het demissionair worden van het Kabinet Balkenende IV in februari 2010 op een laag pitje kwam te staan om vervolgens met het aantreden van het Kabinet Rutte in september 2010 geheel te verdwijnen¹⁰.

Hoewel sprake was van een zekere mate van continuïteit in de onderliggende beleidspakketten werd in juni 2011 pas een nieuw beleidskader voor klimaat geïntroduceerd (*IenM*, 2011), in samenhang met het Energierapport 2011 en een duurzaamheidsagenda. Duidelijk is dat de convenantsaanpak uit de vorige kabinetsperiode niet aansloot bij de visie op samenwerking met nevenoverheden en bedrijfsleven van de nieuwe bewindspersonen. De Klimaatakkoorden zijn echter formeel tot het einde van de looptijd van kracht gebleven, waarbij in de afstemming en samenwerking met de decentrale overheden de focus is komen te liggen bij het team van klimaatambassadeurs, waarin –naast een deels nieuwe bezetting van wethouders– ook enkele waterschapsbestuurders zitting hebben genomen.

Wij constateren dat het Rijk afspraken veelal is nagekomen –naar de letter. Een deel van de prestaties is met vertraging gerealiseerd waardoor geen doorwerking in acties van partners en doelgroepen binnen de convenantsperiode kon plaatsvinden. Voorts hebben wij, door de status als neutraal (verkeerslichtindicatie oranje) te beoordelen, een vraagteken geplaatst bij de geest van de uitvoering van bepaalde afspraken, zoals op vlak van windenergie, restwarmte en duurzaam wegbeheer.

Voor specifieke thema's doen wij de volgende constatering:

- *Duurzame energie algemeen.* De met de convenantpartners afgesproken doelstelling voor 20% duurzame energie in 2020 is tussentijds teruggebracht tot 14%. Het valt te betwijfelen of in de rijksbegrotingen tot en met 2010 voldoende middelen beschikbaar waren voor de in de convenantsperiode beoogde groei van duurzame energie binnen de oorspronkelijke doelstelling.
- *Windenergie.* Voor een aantal, onder andere door IPO geadresseerde, knelpunten rond de inpassing en financiering van windparken komen slechts geleidelijk oplossingen in beeld. Om een verdubbeling van het opgesteld vermogen in de periode 2008-2011 als een realistisch scenario kracht bij te zetten, had het Rijk (met verantwoordelijkheden verdeeld over minimaal vijf ministeries) oplossingen en prestatieafspraken met partners uiterlijk in 2008 moeten invullen. Zo werd/wordt gunstige plaatsingsruimte beperkt door het uitblijven van een beleidsregel voor plaatsing van windturbines bij dijken en infrastructuur en ontbreekt het bij het Rijk aan een sleutel om de prestaties van provincies afrekenbaar te maken.

¹⁰ De coördinatie van het nationale klimaatbeleid is bij het Ministerie van IenM, staatssecretaris Atsma, komen te liggen. Voorzover voorganger Ministerie van VROM energiegerelateerde dossiers behartigde, gingen deze over naar het Ministerie van EL&I. De verantwoordelijkheid voor energie in de gebouwde omgeving kwam met WWI in de nieuwe indeling onder de hoede van het ministerie van BZK. De combinatie van stopzetting van het werkprogramma Schoon en Zuinig, andere bestuurlijke prioriteiten en de nieuwe departementale indeling heeft er mede toe geleid dat monitoring van convenantsafspraken na het voorjaar 2010 niet heeft plaatsgevonden en achteraf moeilijk te verkrijgen valt.

- *Energiebesparing gebouwde omgeving -nieuwbouw.* In de strategie voor aanscherping van energieprestaties in de nieuwbouw heeft het Rijk gelaveerd tussen de op de rem trappende bouwsector en de om eigen beleidsruimte vragende decentrale overheden (met name koplopergemeenten en het Samenwerkingsverband Noord-Nederland). Energiebesparing is niet tot prioriteit in de stedelijke vernieuwingsopgave benoemd.
- *Restwarmte.* Het Rijk geeft geen blijk van een strategie om de 'randvoorwaarden voor benutting van het potentieel aan restwarmte' te creëren. De instrumenteninzet vanuit de meest betrokken ministeries in de twee kabinetsperiodes, EZ en WWI respectievelijk EL&I en BZK, is tamelijk ad hoc.

4 Resultaten en effecten

4.1 Resultaten van de akkoorden

In hoofdstuk 3 is geïnventariseerd in hoeverre de afspraken in de Klimaatakkoorden zijn opgepakt en nagekomen. In deze paragraaf evalueren wij in hoeverre:

- de afspraken in de akkoorden tot de gewenste intensivering en versnelling van de inspanningen van gemeenten en provincies hebben geleid en of zij de zelf beoogde resultaten hebben behaald;
- de samenwerking tussen gemeenten onderling en provincies onderling in kader van de thema- of koploperaanpak tot de gewenste kennisverspreiding heeft geleid;
- de samenwerking tussen de convenantpartners tot het oplossen van knelpunten, heldere taakverdeling en goed samenspel heeft geleid.

Deze punten leiden in Deel 2 van deze evaluatie tot nadere analyse en aanbevelingen voor de toekomst.

4.1.1 Gemeenten

Verbreiding, intensivering en versnelling

In de tussenevaluatie van 2010 concludeerden wij dat gemeenten aanzienlijk verder waren met hun klimaatbeleid dan in de voorgaande periode van het BANS-klimaatconvenant en de subsidieregeling BANS-klimaatconvenant. Voor een succesvolle en blijvende aanpak van de lokale klimaatinitiatieven is borging in beleid, organisatie en uitvoering noodzakelijk. Wij toetsen hier aan de hand van actuele bronnen en interviews in hoeverre de bevindingen over deze elementen in de tussenevaluatie nog steeds van kracht zijn.

Conclusie tussenevaluatie Klimaatakkoorden 2010	Toetsing / actualisatie anno 2012
• De <u>borging in beleid</u> is verbeterd ten opzichte van de periode 2004-2007. – grotere participatie gemeenten in SLOK ten opzichte van BANS (ruim 70% tegenover ruim 50%); – beleid is vastgesteld door de Raad (100% in onderzoeksgroep); – steviger link tussen klimaatbeleid en economisch beleid; – budgetten bij gemeenten zijn gegroeid; – verdergaande bestuurlijke ambities richting 'klimaatneutraal'.	De conclusie is nog steeds van toepassing, met de volgende kanttekeningen: • de borging in beleid heeft in sommige (kleinere) gemeenten weinig meer om het lijf gehad dan de vaststelling van het SLOK-uitvoeringsprogramma –waarbij de vraag is of de Raden achterliggende keuzes en eventuele beleidsconsequenties voorzien; • duurzaamheidsbeleid komt soms in de plaats van klimaatbeleid; • de bezuinigingsopgaven sinds 2010 hebben over de breedte (nog) niet tot significante reducties in de jaarlijkse budgetten geleid maar er bestaat grote onzekerheid over middelen na 2012.
• Het klimaatbeleid van gemeenten is over het algemeen steviger <u>verankerd in de organisaties</u> dan in de periode 2004-2007. Dit blijkt uit: – een programmatische aanpak bij de uitvoering van beleid; – een meer centrale positionering van het klimaatbeleid in de organisatie;	De conclusie is nog steeds van toepassing, met de volgende kanttekeningen: • de positionering van het klimaatbeleid binnen gemeentelijke organisaties blijft in beweging en ondervindt (in de vele gevallen waar klimaatbeleid onderdeel is van milieubeleid) ook invloed van de vorming van Regionale Uitvoeringsdiensten;

Conclusie tussenevaluatie Klimaatakkoorden 2010

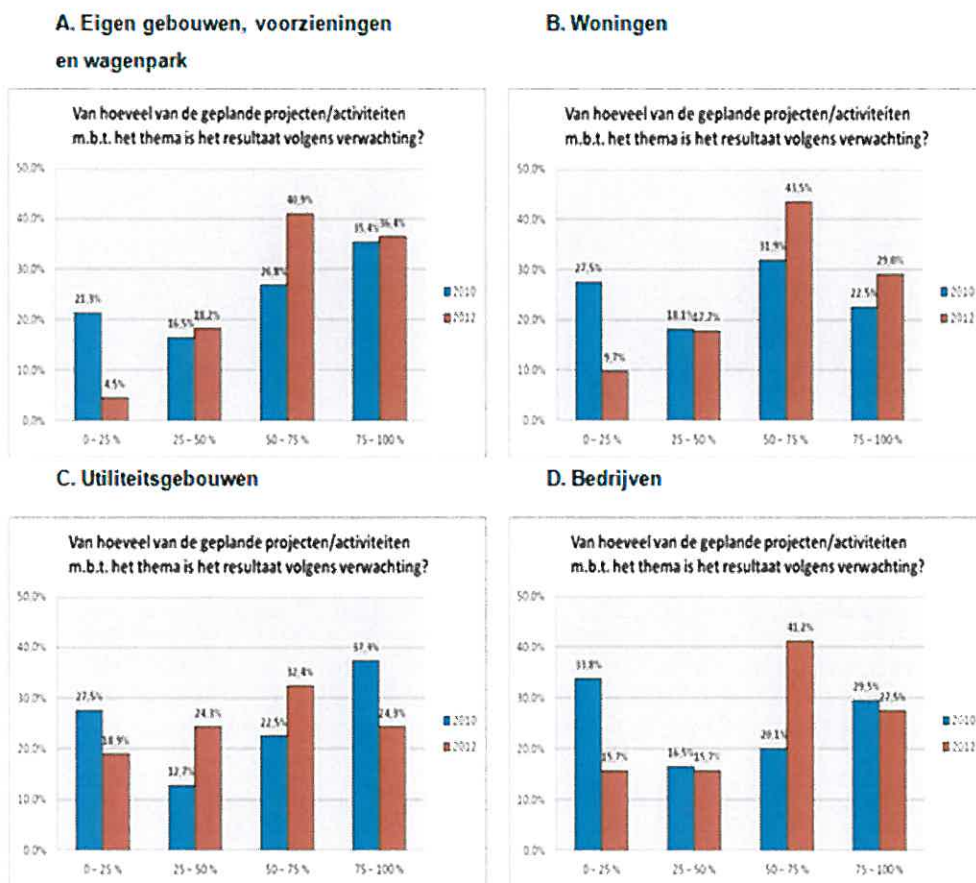
Toetsing / actualisatie anno 2012

– een breder bestuurlijk en ambtelijk draagvlak voor het klimaatbeleid; – een aandachtspunt blijft de afhankelijkheid van sleutelpersonen; groot risico schuilt in de komende bezuinigingen, waardoor vertraging en prestatievermindering in de uitvoering dreigt.	• er is sprake van zowel programma- en netwerkorganisaties als institutionalisering in de lijnorganisatie (elke afdeling voert haar eigen klimaatactiviteiten uit, met gradaties in sturing en coördinatie); • het bestuurlijke draagvlak in colleges is doorgaans breder maar heeft minder focus op klimaat (en de klimaatscepsis die soms bij wethouders wordt aangetroffen maakt ambities er niet minder om); • het leergeld dat in de uitvoering is betaald en de toegenomen inzichten en professionaliteit bij ambtelijke sleutelpersonen betekenen nog niet dat gemeentelijke klimaatinitiatieven effectief zijn georganiseerd.
• Ten opzichte van de periode 2004-2007 is het <u>accent op de uitvoering</u> van klimaatbeleid op lokaal niveau gegroeid. Dit blijkt uit: – meer projecten/klimaatinitiatieven zijn in uitvoering; – er is een meer robuuste samenwerking met externe partners; – er is meer aandacht voor de monitoring van het klimaatbeleid.	De conclusie is nog steeds van toepassing, met de volgende kanttekeningen: • diverse gemeenten geven aan dat het aantal SLOK-projecten achteraf gezien te groot is om, gelet op wat er nodig is om succes te boeken in projecten, alles binnen de beschikbare middelen en mogelijkheden te kunnen uitvoeren; • er zijn diverse samenwerkingsverbanden ontstaan met externe partners zoals woningbouwcorporaties, projectontwikkelaars, kennisinstellingen (hogescholen en universiteiten) en ook coalities voor lokale of regionale energiebedrijven, maar veel daarvan zijn van recente datum en moeten zich in de praktijk nog bewijzen; • monitoring blijft voor veel gemeenten een aandachtspunt / probleem omdat zij onvoldoende (tijdig) gegevens kunnen verkrijgen om voortgang en de relatie tussen beleidsinzet en effect te kunnen meten; • er is geen stok achter de deur voor uitvoering van minder populaire maatregelen die wel nodig zijn om beleidsdoelen te kunnen realiseren; SLOK kent geen resultaatverplichtingen.

Gemeenten zijn in de periode 2008-2011 dus over de gehele linie actiever en uitvoeringsgerichter ten opzichte van de periode ervoor. De geplaatste kanttekeningen, tezamen met de constatering in het vorige hoofdstuk dat een aanzienlijk deel van de beoogde klimaatactiviteiten achterloopt op de planning, nuanceren dit beeld. Gaandeweg de uitvoering zijn sommige gemeenten gaan snijden of focussen in hun klimaatprogramma's, die soms meer dan 30 projecten omvatten. Dit komt naar onze mening niet primair door bezuinigingen op eigen budgetten. Uit een aantal interviews komt naar voren dat soms extern (investerings)geld voor projecten (specifieke subsidies van provincie of Rijk) is weggefallen. Belangrijker is echter dat gemeenten gaandeweg de uitvoering hebben gemerkt dat succes boeken op belangrijke lokale thema's of projecten een lange adem en –afhankelijk van de acties van partners en derden– een structureel grotere inzet vergen dan oorspronkelijk gepland.

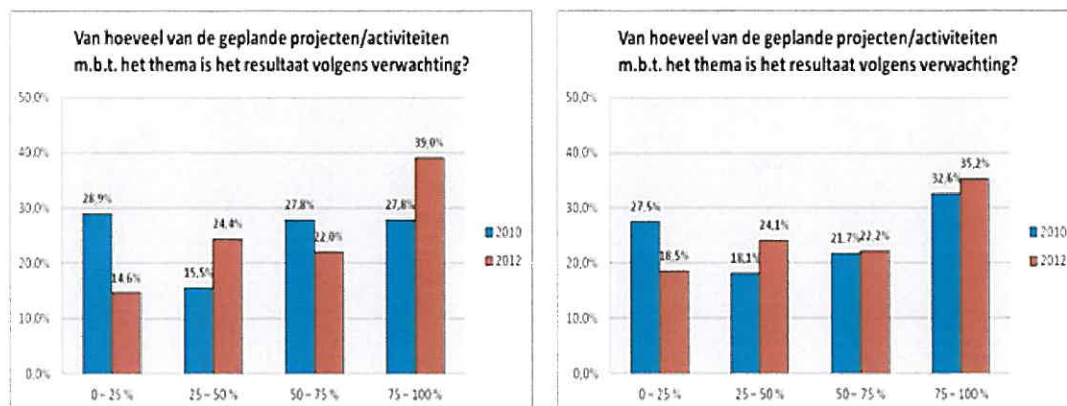
Resultaten lokale klimaatprogramma's met SLOK-financiering

Zoals in paragraaf 3.2 is aangegeven, heeft Agentschap NL in maart 2012 een webenquête onder de SLOK-gemeenten uitgevoerd om de feitelijke inzet en voortgang van de uitvoeringsprogramma's van gemeenten te meten. Daarbij is ook gevraagd naar het resultaat van de verschillende projecten/activiteiten. De uitkomsten zijn in onderstaande grafieken in beeld gebracht. In de staafdiagrammen is per thema langs de verticale as aangegeven hoeveel procent van de gemeenten aangeeft dat van respectievelijk 0-25%, 25-50%, 50-75% en 75-100% van hun activiteiten de resultaten volgens verwachting zijn. In de grafieken zijn ook de resultaten van de webenquête uit 2010, ten tijde van de tussenevaluatie, weergegeven.

Figuur 2: Mate waarin resultaten van lokale klimaatinitiatieven van SLOK-gemeenten volgens verwachting zijn; stand aanvang 2010 en 2012 – vervolg volgende pagina..

E. Verkeer en vervoer F. Grootschalige Duurzame Energie-opties

Vervolg figuur 2: Mate waarin resultaten van lokale klimaatinitiatieven van SLOK-gemeenten volgens verwachting zijn; stand aanvang 2010 en 2012.

Uit deze grafieken blijkt dat er een sterke correlatie is tussen de mate waarin beoogde resultaten worden behaald en de mate waarin activiteiten/projecten volgens planning verlopen (zie de grafieken in paragraaf 3.2). Het grootste verschil treedt op bij gemeenten waar 75%-100% van de activiteiten binnen diverse thema's volgens planning (zijn) verlopen; het aantal gemeenten dat 75%-100% van de activiteiten ook succesvol uitvoert/afsluit ligt namelijk lager – met name binnen de thema's verkeer en vervoer en duurzame energieproductie. Op die thema's lopen gemeenten blijkbaar relatief meer tegen (gedeeltelijke) mislukkingen in projecten aan. In het algemeen duiden de uitkomsten er echter op dat gemeenten hun projecten bijsturen om het beoogde resultaat te kunnen boeken –ten koste van de planning.

Het is op basis van beschikbare informatie niet mogelijk om de resultaten van de lokale klimaatprogramma's nader op waarde te schatten.

Thema-aanpak en kennisverspreiding

Op basis van het Klimaatakkoord heeft de VNG in samenwerking met Agentschap NL een kennisinfrastructuur voor gemeenten opgezet die globaal is samengesteld uit:

- Themateams waarin ambtelijke vertegenwoordigers van koploper-gemeenten onder voorzitterschap van een Klimaatambassadeur ervaringen uitwisselen en kennis delen. Tevens worden knelpunten gesignaleerd en in het ambassadeuroverleg met de coördinerende bewindspersoon voor het nationale klimaatbeleid besproken.
- Voorbeelden en aanpakken worden in publicaties en op de website van Agentschap NL verzameld en zijn daar toegankelijk. Tevens worden symposia en bijeenkomsten georganiseerd om praktijkervaringen uit te wisselen en te verspreiden. Kennisdeling vindt voorts plaats via digitale media en communities of practice.

Ervaringen en constatering zijn:

- Er is sprake van gematigde tevredenheid over participatie in themateams bij de koplopers zelf; wel missen zij de beloning voor het brengen van kennis naar anderen.
- Gemeentelijke medewerkers die niet fysiek in het kennisnetwerk (themateams, communities) participeren zijn niet goed op de hoogte van (relevantie van) ontwikkelde kennis; dit betreft met name medewerkers van kleinere gemeenten die slechts een deel van hun tijd aan klimaat en energie besteden.
- Klimaatcoördinatoren van middelgrote gemeenten vinden doorgaans hun weg naar relevante informatie door vanuit een specifieke behoefte (personen of bronnen in) het kennisnetwerk te benaderen.
- Landelijke bijeenkomsten en symposia die de klimaatambassadeurs/themateams organiseren worden goed bezocht en bieden gelegenheid tot levendige uitwisseling. De doorwerking daarvan naar toepassing (via medewerker, organisatie en bestuur naar doelgroepen) in individuele gemeenten is echter beperkt. In de keten van kennisontwikkeling naar kennisdeling en brede praktijktoepassing zitten lastige schakels, die in de looptijd van het Klimaatakkoord beperkt zijn gesmeed.
- De verbinding tussen de Klimaatambassadeurs, op persoonlijke titel acterende wethouders, en de VNG is niet sterk.
- In de themateams en bij kennisverspreiding is niet voorzien in een expliciete rol voor de provincies.
- Alle betrokkenen onderschrijven de aanbeveling uit de tussenevaluatie om de regionale netwerken te versterken en daarin nationale kennisinfrastructuur (ambassadeurs, themateams, Agentschap NL), provincie en gemeenten bij elkaar te brengen – dichtbij voor de gemeenten en toegespitst op de regionale situatie.

Meerwaarde van het Klimaatakkoord voor lokaal klimaatbeleid

Wanneer we de bovenstaande resultaten voor de gemeenten samenvatten kunnen we conclusies trekken over de invloed van het Klimaatakkoord op het lokale klimaatbeleid. Net als hierboven bij de bespreking van de borging in beleid, organisatie en uitvoering doen we dat in de vorm van een actuele toetsing van conclusies uit de tussenevaluatie van 2010.

Conclusie tussenevaluatie Klimaatakkoorden 2010	Toetsing / actualisatie anno 2012
• De convenantsafspraken hebben beperkte sturende en prikkelende werking. • De SLOK-bijdrage is voor -met name kleinere- gemeenten van cruciaal belang. Dit hangt samen met het ervaren gebrek aan capaciteit bij deze gemeenten. • De thema-aanpak leidt in de huidige opzet niet tot een versnelling bij het peloton.	De conclusies zijn nog steeds van toepassing, met de volgende aanscherpingen: • de afspraken zelf zijn zeer beperkt bekend bij gemeenten; • de inhoudelijke sturing die van SLOK is uitgegaan ('top down' aanreiken van gestandaardiseerde prestaties) heeft zich in de praktijk niet direct vertaald in een effectieve uitvoeringsstrategie.

4.1.2 Provincies

Verbreding, intensivering en versnelling

Ten tijde van de tussenevaluatie van 2010 was nog weinig informatie beschikbaar over de voortgang van het toen één jaar oude Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies; bovendien lag de focus voor het onderzoek toen bij lokale klimaatinitiatieven. Wij baseren ons voor de evaluatie van de ontwikkeling van provinciaal klimaatbeleid dan ook voornamelijk op recent bronmateriaal –met name enquêtes onder en verdiepingsinterviews met ambtelijke vertegenwoordigers van provincies¹¹.

Conclusies anno 2012

- Gemiddeld gedurende de convenantsperiode en over de provincies zijn de ambities hoger en is het beleid beter geborgd dan in de periode 2004-2007:

- thema's zijn in diverse provincies de agenderingsfase voorbij;
- beschikbare budgetten waren in de bestuursperiode tot 2011 aanzienlijk groter.

Kanttekeningen zijn dat sinds de Statenverkiezingen van voorjaar 2011

- doelen voor duurzame energie in een aantal provincies zijn versoerd –meer in lijn met de bijgestelde nationale doelstelling van 14%;
 - klimaat vaak geen zelfstandig beleidsthema meer is; het primaat ligt bij energie & economie, energietransitie en soms duurzaamheid.
-

- Het klimaat- en energiebeleid van provincies is over het algemeen steviger verankerd in de organisaties dan in de periode 2004-2007. Dit blijkt uit:

- een sterk programmatische aanpak bij de uitvoering van beleid;
- een breder bestuurlijk en ambtelijk draagvlak voor het klimaatbeleid.

Kanttekening is dat

- integratie met andere beleidsvelden een uitdaging blijft;
 - programmatische middelen voor de provinciale uitvoeringsorganisaties sinds de Statenverkiezingen van voorjaar 2011 zijn geslonken (hoewel fondsen voor investeringen in diverse provincies zijn toegenomen).
-

- Ten opzichte van de periode 2004-2007 is het accent op de uitvoering van het provinciale klimaat- en energiebeleid gemiddeld genomen gegroeid. Dit blijkt uit:

- een verdere professionalisering ten opzichte van de voorgaande periode;
 - meer inzet van financiële stimulering;
 - een meer robuuste samenwerking met externe partners.
-

Ter nuancering van de conclusies zijn uiteraard gradaties aan te brengen in ambities en de mate van borging bij verschillende provincies. Zo is in Flevoland qua ambities en bestuurlijk draagvlak een gestage opgaande lijn te zien terwijl in Noord-Holland expliciete doelen voor duurzame energie zijn losgelaten en het budget na de verkiezingen is gehalveerd.

¹¹ Een belangrijke bron vormen de verslagen van verdiepingsinterviews die BuildDesk in het kader van zowel de Quickscan Evaluatie van het IPO-Uitvoeringsprogramma als deze evaluatie heeft gehouden met vertegenwoordigers van provincies Flevoland, Groningen, Limburg, Noord-Holland, Overijssel en Utrecht.

Onze algemene conclusie is, dat bij de provincies na 2007 en in de convenantsperiode zeker een verbreding en intensivering heeft plaatsgevonden: verbreding naar nieuwe thema's, zoals geothermie en biobased economy, nieuwe samenwerking met externe partners en vernieuwende instrumenten zoals innovatieve financieringswijzen; intensivering qua middeleninzet voor daadwerkelijke uitvoering en investeringsprojecten.

Of in de provincies ook sprake is van een versnelling in klimaat- en energieinitiatieven is moeilijk objectief vast te stellen, waarbij de afhankelijkheid van anderen –waaronder het samenspel met Rijk en gemeenten– een rol speelt. In de evaluatie van het IPO Uitvoeringsprogramma KER concluderen de onderzoekers: "Versnelling van het provinciale energie- en klimaatbeleid komt blijkbaar meestal niet tot stand dankzij de IPO-samenwerking, maar door de ambities binnen provincies of door de regionale samenwerking tussen provincies (*Remmers, J. et al, 2012*). Met het laatste wordt met name gedoeld op de sterke samenwerking tussen de noordelijke provincies.

Resultaten van de provinciale klimaat- en energieprogramma's

Bij de provincies bestaat geen eenduidige relatie tussen de afspraken in het Klimaat- en Energieakkoord, de SLOK-doeluitkering en de provinciale uitvoeringsprogramma's. Er is geen sprake van een uniform format voor activiteiten en prestaties in de SLOK-aanvragen van provincies en deze aanvragen hebben bovendien betrekking op een deel van de inzet en inhoudelijke scope van de provinciale programma's. Daarmee ontbreekt een eenduidige structuur voor de monitoring van resultaten van de provinciale klimaat- en energieprogramma's. Het valt buiten de scope van deze evaluatie om een overzicht van de resultaten op basis van documentenanalyse voor de 12 provincies te maken. Met deze beperking in gedachten zijn op basis van de evaluatie van het IPO-Uitvoeringsprogramma KER (*Remmers, J. et al., 2012*) wel indicatieve uitspraken van provincies over resultaten van de inzet van SLOK-middelen en resultaten van de gezamenlijke inzet van provincies binnen dat IPO-Uitvoeringsprogramma beschikbaar.

Resultaten SLOK-projecten

- "SLOK leidde tot het Uitvoeringsprogramma Klimaat 2007-2011 met SMART-gedefinieerde resultaten. Dat leidde tot (goede) discussies over wel of niet halen van doelen. De SLOK-doelen worden gehaald, 60% energieneutraal in 2013." (Flevoland)
- "Het halen van de doelstelling per SLOK-thema is niet exact te bepalen. Het grootste deel van de projecten is afgerond. In 2012 lopen nog 4 projecten door. In zijn algemeenheid is circa 50% van de (ambitieuze!) doelstellingen in het Noordelijk Energie-akkoord gehaald. Provincie Groningen vindt dit een goed resultaat, gezien de hoge ambitie." (Groningen)
- "De doelen zoals in de SLOK-aanvraag verwoord, hadden een laag ambitieniveau. De verwachting is daarom dat zij zullen zijn gehaald aangezien in de tussentijd de ambitie fors naar boven is bijgesteld." (Overijssel)
- "Noord-Holland heeft alle SLOK gelden aan gemeenten ter beschikking gesteld via CO2-servicepunt. Er zijn concrete projecten gedaan, via gemeenten. Echte impact op DE-productie was niet goed vast te stellen". (Noord-Holland)
- "Provincie heeft SLOK aangevraagd op basis van 10 projecten. Alle projecten zijn opgepakt, sommige zijn mislukt (bijvoorbeeld het energiefonds voor corporaties, daar was geen draagvlak voor), andere zijn gelukt en sommige lopen nog." (Limburg)

- "De besteding van SLOK-geld aan de beoogde doelen blijft achter. Er is nog ongeveer € 150.000 over. Voor de thema's 'utiliteitsbouw', 'transitie van aardgas naar biogas' en 'eigen gebouwen en voorzieningen' worden de doelen wel gehaald. Voor de thema's 'grootschalige duurzame energie' en 'vergunningverlening en handhaving' worden de doelen niet gehaald. Het wegzetten van vele miljoenen investeringsgeld heeft onze volledige inzet en aandacht gevergd." (Utrecht)

Uit deze uitspraken komt onder andere naar voren dat het (ook) voor provincies lastig is om onderscheid te maken tussen resultaten van eigen inspanningen/projecten en effecten in termen van gerealiseerde duurzame energie, energiebesparing en CO₂-emissiereductie, waarvoor de invloed en acties van partners en doelgroepen sterk bepalend zijn.

Resultaten IPO-Uitvoeringsprogramma KER

- Een meerderheid van (ambtelijke vertegenwoordigers van) de provincies ziet resultaten van onderlinge samenwerking in IPO-verband op vlak van leerervaringen, kennisuitwisseling, inspiratie, gezamenlijke lobby en het ontwikkelen van nieuwe instrumenten (bijvoorbeeld het energietransitiemodel).
- Inhoudelijke thema's waarop volgens de provincies resultaten zijn geboekt, zijn met name groen gas / vulpunten voor rijden op gas, warmte-/koudeopslag en in mindere mate financiering en energiebesparing in de gebouwde omgeving. Voorts wordt een goed resultaat toegeschreven aan de gezamenlijke inzet op vlak van windenergie richting het Rijk.
- Voor het uitwerken van de duurzame energie mix per provincie hebben de provincies een energietransitiemodel laten opstellen waarmee bestuurlijk draagvlak is versterkt en voor nieuwe maatregelen extra budget kon worden verkregen. Het meest aansprekende voorbeeld is het uit (een bestuurlijke conferentie over) dit energietransitiemodel voortvloeiend besluit van Provinciale Staten van Overijssel om vanaf 2011 een revoluerend duurzaam energiefonds van € 250 miljoen in te zetten.

Thema-/koploperaanpak en kennisverspreiding

De thematische koploperaanpak van de provincies is in de praktijk geïncorporeerd in de projectstructuur van het IPO Uitvoeringsprogramma KER. Dit betekent dat kennisontwikkeling en –verspreiding deels is komen samen te vallen met instrumentontwikkeling, het signaleren van knelpunten en lobby richting ministeries voor aanpassingen in regelgeving of financieringsinstrumenten.

De waardering voor de koploperaanpak en uitwisseling verschilt per provincie en per thema. Thema's die worden genoemd, waarop beleid(s)instrumenten) van één of enkele provincie(s) werd overgenomen door of inspirerend werkte op andere provincies of waar kennisoverdracht plaatsvond, zijn warmte-/koudeopslag, geothermie, groen gas, financiering, monitoring, energiebesparing woningen, biobased economy, het energietransitiemodel en restwarmte (Remmers, J. et al., 2012)

De provincies zien kennisdeling over instrumenten ook nu nog als een gezamenlijk te continueren activiteit.

Meerwaarde van het Klimaatakkoord voor provinciale klimaatinitiatieven

In vergelijking met het Klimaatakkoord gemeenten en Rijk kwam het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en provincies relatief laat tot stand. In de praktijk, zij het niet formeel, kwam de werking van het akkoord ook snel ten einde. Hieronder inventariseren wij de belangrijkste constatering over de meerwaarde van het akkoord.

Conclusies anno 2012

- De provinciale klimaatprogramma's stonden in grote lijnen al vast ten tijde van ondertekening van het Klimaat- en Energieakkoord; de convenantsafspraken hebben nauwelijks tot aanvullende ambities of acties geleid maar wel de samenhang vergroot.
 - Het akkoord is *de facto* begin 2010 opgehouden te bestaan; de provincies hebben het gezamenlijke IPO Uitvoeringsprogramma KER 2009-2011 wel doorgezet.
 - De rijksbijdrage met SLOK was, afgezet tegen de eigen middelen van de provincies en in vergelijking met gemeenten, relatief klein¹².
 - Het signaleren van knelpunten binnen de samenwerkingsstructuur van het akkoord ging meer gepaard met fricties dan met oplossingen.
-

4.1.3 Rijk

Acties van het Rijk die opgenomen zijn in de Klimaatakkoorden zijn grotendeels direct terug te voeren op het Werkprogramma Schoon en Zuinig. Deze evaluatie heeft niet als doel om de resultaten van het nationale klimaatbeleid te evalueren. Wel is voor de evaluatie van belang in hoeverre het Rijk in het kader van de Klimaatakkoorden heeft bevorderd dat gemeenten en provincies hun bijdrage konden intensiveren en versnellen.

Resultaten van rijksacties uit hoofde van de Klimaatakkoorden

Uit de beschouwing van de voorgaande paragrafen over resultaten van gemeenten en provincies valt af te leiden dat:

- Het Rijk met de doeluitkering SLOK, gelet op de relatief beperkte omvang van de regeling, een kosteneffectief instrument voor stimulering van lokale klimaatinitiatieven heeft ingezet;
- De inzet van het Rijk, om kennisuitwisseling tussen en -overdracht naar decentrale overheden te bevorderen, onvoldoende impact heeft gehad op het peloton van gemeenten – waarbij gemeenten de verminderde ondersteuning van Agentschap NL op lokaal niveau als een gemis ervaren;
- Het identificeren en agenderen van knelpunten door de convenantpartners, via de mede door het Rijk ingestelde regie- en overlegsgremia, in beperkte mate weerslag heeft gekregen in aanpassing van beleid en regelgeving door verantwoordelijke ministeries –voorbeelden van structurele knelpunten zoals wettelijke regeling van saldering, de systematiek van de SDE, belemmeringen voor windenergie en warmte-infrastructuur zijn niet of pas met ingang van 2011 opgepakt¹³.

Meerwaarde van de Klimaatakkoorden voor het Rijk

¹² De rijksbijdrage aan de financiering van de provinciale klimaatprogramma's via SLOK bedroeg € 4,7 miljoen op meer dan € 200 miljoen eigen middelen, met SLOK-uitkeringen per provincie variërend tussen circa € 200.000 (Zeeland) en circa € 650.000 (Zuid-Holland). Alleen in het geval van Flevoland dekte de SLOK-uitkering een significant deel van de begroting voor klimaat en energie: bijna € 300.000 ten opzichte van € 1 miljoen eigen programmatische middelen. De wenselijkheid van een SLOK-doeluitkering voor provincies stond bij diverse provincies ter discussie. In het licht van bezuinigingen op programmatische middelen (maar niet investeringsfondsen!) met ingang van 2011 geven sommige provincies overigens aan dat de SLOK-bijdrage nu wel substantieel zou zijn.

¹³ Het IPO noemt als voorbeeld dat de houding en intentie om tot oplossingen te komen voor inpassingsknelpunten voor windenergie en het SDE-regime voor windenergie in het binnenland in 2011 is verbeterd. Gemeente Rotterdam noemt directe toegang tot de wetgevingsjurist, om belemmerende details rond de wettelijke aansluitplicht bij warmtenetten weg te nemen, als een hoopgevende ontwikkeling.

Vooruitlopend op de eindconclusies van deze eindmonitor constateren wij, dat

- Het Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk meerwaarde heeft gehad door de verbreding en intensivering van lokaal klimaatbeleid via het financiële instrument doeluitkering SLOK en in beperkte mate via de geïntroduceerde afstemmings- en kennisuitwisselingsstructuur van ambassadeursoverleg en themateams;
- Het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en provincies geen meerwaarde heeft gehad anders dan het enigszins vergroten van de samenhang en ambities van de provincies.

In deel 2 van deze evaluatie staan wij uitgebreider stil bij faalfactoren van de Klimaatakkorden en nut en noodzaak van afspraken tussen de overheden over klimaat- en energiebeleid.

4.1.4 Het samenspel

In hoeverre zijn de convenantpartners erin geslaagd tot goede afstemming, taakverdeling, en (gezamenlijke) oplossing van knelpunten in het klimaatbeleid te komen?

Een belangrijk gegeven is dat, met het aantreden van het Kabinet Rutte, de Klimaatakkorden in de tweede helft van 2010 de facto aan hun einde kwamen. Tussen de val van het kabinet Balkenende IV (voorjaar van 2010) en de Kamerbrief klimaatbeleid (zomer 2011) was al geen noemenswaardig initiatief voor afstemming van het Rijk uitgegaan. En ondanks bijvoorbeeld de forse bijstelling van de doelstelling voor duurzame energie in 2020 door het Kabinet Rutte, had geen van de partners blijkbaar behoefte aan formele bespreking van de verdere invulling of uitvoering van de Klimaatakkorden.

De ontwikkelingen op rijksniveau vanaf voorjaar 2010 vielen samen met een veranderende rol van de VNG in het klimaatdossier –van een redelijk proactieve en mede-initiërende partner tot belangenbehartiger. Andere, qua financiële consequenties voor gemeenten grotere, dossiers in Den Haag eisten meer aandacht op. Bovendien bestond er voor de VNG geen rapportageverplichting voor wat betreft uitvoering van acties uit hoofde van het Klimaatakkoord. Daarentegen is het klimaatambassadeursoverleg, gedurende de convenantsperiode overwegend ingevuld door wethouders van gemeenten, ook na 2010 een actief en constructief gremium gebleven vanwaaruit is meegewerkt aan het opstellen van de Lokale Klimaatagenda 2011-2014 van het Rijk.

De interactie tussen Rijk en IPO namens de provincies wordt door de jaren heen gekenmerkt door kregeligheid, met soms ook verstoorde persoonlijke verhoudingen. Omdat ministeries te weinig ontvankelijk bleken voor knelpunten en standpunten van provincies, hebben de provincies zich in IPO-verband geconcentreerd op het eigen uitvoeringsprogramma. Wel maken bronnen melding van vooruitgang in 2011 in het oplossen van een aantal knelpunten door ministeries of constructieve besprekingen daarover (plaatsingsproblematiek windenergie, SDE). Bronnen bij het Rijk achtten de lobby van IPO niet de optimale samenwerkingsmodus en typeren het optreden van de provincies als 'probleemgericht en minder oplossingsgericht' (Remmers, J. et al., 2012).

Alle convenantpartners hebben met ingang van 2010 in meer of mindere mate hun inspanningen voor afstemming en samenwerking in het kader van de Klimaatakkorden afgebouwd. Het Klimaatambassadeursoverleg en de themateams gelden als de voornaamste constante factor op vlak van constructieve interactie.

4.2 Effecten

4.2.1 Kwalitatieve benadering bij beperkt kwantitatief inzicht

Een kwantitatieve meting van de effecten van de Klimaataakkoorden is met de kwalitatieve analyse en onderzoeksscope van deze evaluatie niet mogelijk. Andersom kan aan de hand van gerealiseerde en geraamde CO₂-emissiereducties, energiebesparing en duurzame energieproductie binnen diverse sectoren/thema's wel een kwalitatief verband worden gelegd met succes- en faalfactoren van de Klimaataakkoorden c.q. de samenwerking tussen de convenantpartners.

De inspanningen van provincies en gemeenten in het kader van de Klimaataakkoorden droegen bij aan de beoogde beleidsintensivering van het werkprogramma Schoon en Zuinig in drie golven (zie figuur). Acties van de convenantpartners gedurende de looptijd van de Klimaataakkoorden, voorzover die betrekking hadden op 'meters voorbereiden' en 'verdergaande innovaties', zullen pas in de komende jaren geleidelijk tot volume-effecten leiden en daarmee een cumulatieve bijdrage aan het behalen van de doelen in 2020 leveren. Het beoordelen van de effecten van de Klimaataakkoorden komt op dit moment voor een deel neer op het doen van ramingen van toekomstige effecten van nog lopende uitvoeringsprogramma's van de overheden.

Figuur 3: drie-golvenmodel van werkprogramma Schoon en Zuinig (Bron: VROM, 2007).

In onderstaande analyse gaan we in op een aantal thema's waarbinnen de invloed van gemeenten en provincies conform het kwantitatieve model van de tussenevaluatie (*KplusV*, 2010) relatief groot is:

- energiebesparing in de bestaande woningvoorraad;
- duurzame energie, met name windenergie op land en (decentrale) bio-energie.

Voor deze thema's maken we een kwalitatieve beoordeling of gerealiseerde of verwachte effecten en beleidstekorten te herleiden zijn naar (succes- en faalfactoren van) de Klimaataakkoorden of –breder– de afstemming van rollen en taken tussen de partners.

4.2.2 Energiebesparing bestaande woningvoorraad

Het rijksinstrumentarium voor dit thema was in de afgelopen jaren deels gekoppeld aan drie sectorconvenanten uit 2008: Convenant Meer met Minder, Convenant Energiebesparing Sociale Huursector en het Lente-akkoord. In geen van deze convenanten zijn de decentrale overheden partij.

In de ramingen van ECN en PBL uit 2010 wordt een somber beeld geschetst van de in 2020 te verwachten energiebesparing op basis van Meer met Minder: het convenant is te vrijblijvend voor de doelgroepen en financiële prikkels blijken onvoldoende om woning- en gebouweigenaren op grote schaal te verleiden tot investeringen in energiebesparing (Daniëls et al., 2010).

Het *Plan van Aanpak Energiebesparing Gebouwde Omgeving* van begin 2011 analyseert, terugkijkend op de evaluatie van Schoon en Zuinig in 2010, dat er in de gebouwde omgeving wel een beweging op gang is gekomen maar dat er nog geen trendbreuk is. Successen worden vooral lokaal geboekt (BZK, 2011).

Zoals is vermeld in paragraaf 3.2, blijkt dat gemeenten een aanjaagrol hebben gespeeld bij de vertaling van het Convenant Energiebesparing Sociale Huursector (tussen Rijk, Aedes en Woonbond) naar het voorraadbeheer van de individuele woningcorporaties. Bijna 90% van de 325 SLOK-gemeenten en –stadsdelen heeft activiteiten ontplooid voor energiebesparing in de bestaande woningvoorraad¹⁴, waarbij een onbekend deel van de gemeenten ook investeringssubsidies voor particuliere woningeigenaren inzetten.

Veel G32 gemeenten waren in 2011 bezig met aanpakken die tot opschaling van het aantal energetisch verbeterde woningen moeten leiden –van honderden naar duizenden in een bestuursperiode¹⁵. Voorts is van provincies een aanzienlijke financiële impuls voor energiemaatregelen in de particuliere woningvoorraad uitgegaan.

Het Ministerie van Infrastructuur en Milieu heeft in een notitie van 27 mei 2011 inschattingen gemaakt van het effect van voorgenomen beleid van het Kabinet Rutte voor de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen van de niet-ETS sectoren, waaronder de gebouwde omgeving, in 2020. Het totale beleidseffect voor de niet-ETS sectoren blijkt volgens de inschatting voldoende om de bijdrage aan de 20% CO₂-emissiereductiedoelstelling te halen. PBL/ECN achten de beleidseffecten plausibel. De belangrijkste bijdrage in het voorgenomen beleid voor de gebouwde omgeving wordt geleverd door extra inzet op *Meer met Minder* in de utiliteitsbouw en handhaving Wet Milieubeheer om gebouwgebonden energiemaatregelen bij bedrijven te verplichten (PBL & ECN, 2011), dat wil zeggen maatregelen met sterke overlap met de inzet van, of een expliciete uitvoerende taak voor, de decentrale overheden.

¹⁴ Bron: Agentschap NL. Zie ook de tussenevaluatie (KplusV, 2010, p.18)

¹⁵ Een voorbeeld is de gemeente Nijmegen die in 2011, na een aantal jaren met diverse kleinere regelingen te hebben gewerkt, is gestart met de energieaanpak particuliere woningvoorraad waarin zij € 3 miljoen investeert.

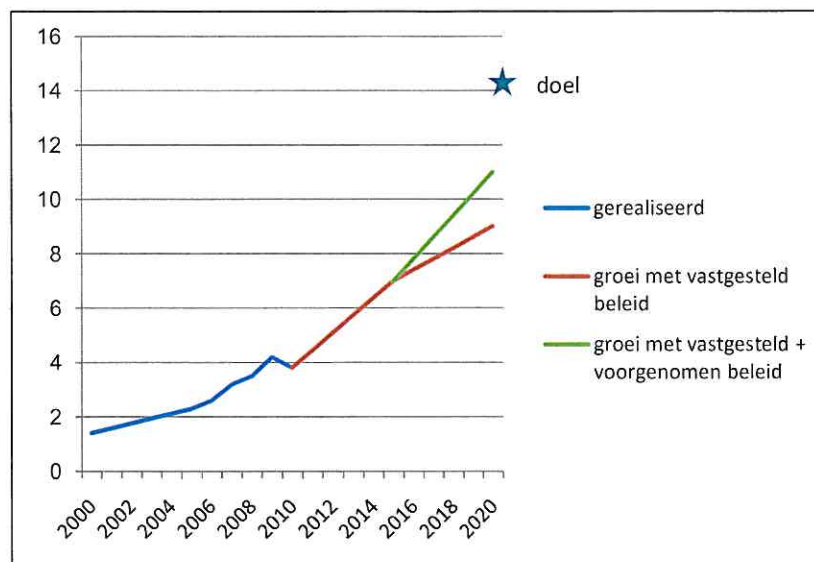
Uit deze chronologie blijkt dat de perspectieven voor de CO₂-emissiereductiebijdrage in de gebouwde omgeving op basis van gerealiseerd, vastgesteld en voorgenomen beleid in de afgelopen jaren zijn verbeterd. Dit gaat samen met een positieve waardering en prominenter rol voor de decentrale overheden. Deze ontwikkeling heeft zich voorgedaan ondanks beperkte verbinding tussen (uitvoeringsorganisaties voor) de convenanten van het Rijk met de sector en de Klimaatakkoorden met provincies en gemeenten – waardoor mogelijk nog (kosten)effectiever gewerkt kan worden. Een aanzienlijke groep gemeenten en provincies is met energiebesparing in de bestaande woningbouw aan de slag gegaan ('meters voorbereiden' en deels de stap naar 'meters maken') en dit is ten dele aan de Klimaatakkoorden toe te schrijven.

4.2.3 Duurzame energie

Het aandeel duurzame energie in de nationale energiehuishouding bedroeg eind 2010 4%. In het Energierapport 2011 wordt de SDE+ genoemd als het belangrijkste instrument om de verdere groei naar 14% in 2020 in te zetten. De belangrijkste opties zijn bio-energie en windenergie op land en op zee. In een eerste analyse van het regeerakkoord van het Kabinet Rutte door het Planbureau voor de Leefomgeving en ECN, waarin nog wordt uitgegaan van de plannen uit het Programma Schoon en Zuinig, wordt aangegeven dat bij inzet van de beschikbare kabinetsmiddelen het aandeel hernieuwbare energie kan stijgen tot ruim 7% in 2015. Dit percentage loopt vervolgens op naar 9% in 2020 (doordat productie niet direct van start gaat). Om het gat met de doelstelling te verkleinen wil het Kabinet Rutte het bij- en meestoken van biomassa in kolencentrales verplichten, met een bijdrage van rond de 2% (voorgenomen beleid). De resterende 3% is nog niet geïnstrumenteerd en wordt aan een volgend kabinet overgelaten.

Wij hebben de ontwikkeling van het aandeel duurzame energie in onderstaande figuur samengevat. Het is duidelijk dat het effect van de gezamenlijke beleidsinzet en uitvoerende taken van Rijk, provincies en gemeenten niet voldoet aan datgene wat de beleidsmakers ten tijde van het afsluiten van de Klimaatakkoorden voor ogen stond.

Het financiële instrumentarium van het Rijk (wegnemen van de onrendabele top) in meer of mindere mate aangevuld met verplichtingen (biobrandstoffen en voorgenomen maatregelen), oefent de grootste invloed uit. Zonder vergunningen, planologische regelingen en soms ook regie of ondersteuning van gemeenten en provincies in de planvorming komen de projecten er echter niet. Dit geldt met name windenergie op land en (decentrale) bio-energie.

Figuur 4: Groei van het aandeel duurzame/hernieuwbare energie in het eindverbruik in de periode 2000-2020. Op basis van *Hernieuwbare energie in Nederland 2010* (CBS, 2011) en *Energierapport 2011* (EL&I, 2011).

Windenergie op land

Het afgesproken doel voor windenergie op land in de Klimaatakkoorden is, dat "in de kabinetsperiode 2000 megawatt extra windenergie op land wordt gecommitteerd, meer dan een verdubbeling ten opzichte van de 1500 MW die in 2007 al gerealiseerd was".

Eind 2011 was sprake van circa 2100 megawatt opgesteld vermogen op land, waarvan 139 megawatt op basis van committering van SDE-middelen. Daarnaast is 984 megawatt aan windenergie beschikt of gecommitteerd binnen de SDE-regelingen 2008 tot en met 2010 en SDE+ 2011 maar nog niet geplaatst, zoals uit onderstaand overzicht¹⁶ blijkt.

	Gecommitteerd vermogen [MW]	Geplaatst vermogen [MW]
SDE 2008	46,4	36,8
SDE 2009	466,3	35,8
SDE 2010	491,4	66,8
SDE+ 2011	119,3	0
SDE+ 2012	0	0
Totaal	1123,4	139,2

Wordt dit gecommitteerde maar nog niet geplaatste vermogen opgeteld bij het totaal geplaatste vermogen op 31 december 2011 dan komt de teller op bijna 3100 megawatt windenergie op land.

Afhankelijk van de exacte interpretatie van de doelstelling (op welk moment valt het 'einde van de kabinetsperiode' en is de 2000 megawatt extra ten opzichte van 1500 megawatt of de circa 1950 megawatt die al vóór SDE geplaatst of gecommitteerd was) varieert het gat met de doelstelling tussen de 400 en 880 megawatt.

¹⁶ Bron: Stand van zaken beschikkingen SDE 2008, 2009 en 2010 en SDE+ 2011, website Agentschap NL.

Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat het aantal door gemeenten en provincies gedurende de convenantsperiode vergunde en bestemde windenergieprojecten niet voldoende is. Het is wel aannemelijk dat er vergunde of planologisch 'harde' windenergieprojecten zijn die geen aanvraag voor SDE+ 2012 hebben ingediend omdat het budget al op was voordat fase 2 voor inschrijving aan bod kwam, zodat het gat met de doelstelling lager kan uitvallen. Volgens IPO gaat het in ieder geval om 188 MW aan in 2010 en 2011 vergunde projecten.

De trend sinds 2010 is dat grotere windenergieprojecten worden ontwikkeld (>100 megawatt) die onder de rijkscoördinatieregeling worden vergund en waarbij de regie voor planologische regeling –op basis van autonome bevoegdheid– dus niet meer bij provincies en gemeenten ligt. Over de ratio van grootschalige concentratiegebieden, het gebruik van de rijkscoördinatieregeling of de provinciale coördinatieregeling en consequenties voor het draagvlak voor windenergie, verschillen Rijk en IPO/provincies van inzicht.

Ons beeld is dat het wisselvallige draagvlak en de daadkracht voor planologische regeling van windparken bij gemeenten niet door het Klimaatakkoord is beïnvloed. Gemeentelijke besluitvorming over windlocaties heeft een eigen lokale dynamiek waarbij ook zeer klimaatactieve gemeenten zich tegen een windpark kunnen keren terwijl hierop vanuit het Klimaatakkoord of de SLOK-regeling geen sancties staan. De provincies zijn door het Klimaat- en Energieakkoord wél geprikkeld in hun inzet op windenergie maar de verhoudingen met het Rijk zijn, mede door laksheid van ministeries in het wegnemen van knelpunten, zo op scherp komen te staan dat dit mede tot beëindiging 'in de geest' van het Klimaat- en Energieakkoord heeft geleid. In dit licht vallen de gemaakte meters, gesteld dat gecommitteerd vermogen inderdaad wordt gerealiseerd, niet tegen. Dit is te danken aan een groep goed presterende gemeenten en provincies en planologische coördinatie door het Rijk bij grote windenergieprojecten.

Bio-energie

In de Klimaatakkoorden zijn geen kwantitatieve doelen voor inzet van biomassa als hernieuwbare energie vastgelegd. Dit neemt niet weg dat voor gemeenten en provincies als bevoegd gezag en ruimtelijk-beleidsmaker een belangrijke rol was weggelegd in de realisatie van het kabinetsdoel: *"Voor de inzet van biomassa voor hernieuwbare energie zal deze kabinetsperiode committering voor circa 500 MW nieuw vermogen nodig zijn."* (werkprogramma Schoon en Zuinig, VROM 2007).

Committering interpreteren wij hier, net als bij windenergie, als beschikking van onrendabele-topsubsidie op basis van de SDE-regelingen 2008 tot en met 2010 en SDE+ 2011¹⁷. Volgens Agentschap NL (2012) zijn binnen deze regelingen de volgende vermogens gecommitteerd.

	Gecommitteerd vermogen [MW]	Gecommitteerd vermogen [Nm ³ /h]
Biomassa hernieuwbare elektriciteit ¹⁸	318	
Biomassa hernieuwbaar gas		34.212

¹⁷ Grootschalige mee- en bijstook in kolencentrales valt niet onder deze regelingen.

¹⁸ Betreft: Afvalverbranding (biogene fractie), stortgas of biogas uit afvalwater- of rioolwaterzuivering, (co-)vergisting van dierlijke mest, allesvergisting, kleinschalige en grootschalige verbranding.

Omrekening van het vermogen aan hernieuwbare gasproductie naar MW levert een totaal van circa 650 MW (bruto finaal eindgebruik). Een aanzienlijk deel van het gecommiteerde vermogen aan hernieuwbare elektriciteit betreft echter bestaande capaciteit van afvalverbrandingsinstallaties. Op basis van overzichten per SDE-jaar ramen wij die bestaande capaciteit op ruim 150 MW. Dit betekent dat de committering van nieuw vermogen ongeveer uitkomt op de beoogde doelstelling van Schoon en Zuinig.

Uit nadere analyse van bronnen komen de volgende punten naar voren:

- Inzoomend op 'decentrale' biomassa, dus afvalverbranding buiten beschouwing latend, blijkt een relatief groot deel van het beschikte vermogen nog niet gerealiseerd. Binnen SDE 2008 gaat het om een kwart, binnen SDE 2009 om meer dan 40% en binnen SDE 2010 om ruim driekwart van het vermogen¹⁹. In de markt valt te beluisteren dat een deel van de projecten niet tot realisatie zal komen als gevolg van te opportunistische exploitatieberekeningen en haastige indiening van SDE-aanvragen om niet 'buiten de boot te vallen'.
- In de vergistingsmarkt zijn veel initiatieven ontwikkeld en vergund die uiteindelijk geen SDE-beschikking hebben ontvangen (overschrijding budget) of zelfs geen aanvraag hebben ingediend in verband met overtekening van eerdere fases. Er zijn ons geen officiële cijfers voor de gehele periode 2008-2011 bekend maar het gaat om vele tientallen initiatieven²⁰.

Het aantal door gemeenten en provincies in ruimtelijke plannen opgenomen en vergunde biomassaprojecten is gedurende 2008-2011 dus ruim voldoende gebleken gelet op de door het Rijk beschikbaar gestelde SDE-budgetten en de criteria. Ook blijkt uit diverse bronnen dat er van decentrale overheden de nodige stimulering van biomassa-initiatieven is uitgegaan²¹. Meerdere provincies, met name in Noord-, Oost- en Zuidwest-Nederland, werpen zich op als mede-aanjager van de energietransitie biobased economy.

Toch is de vergunningverlening en met name de opname van decentrale biomassa in bestemmingsplannen niet zonder problemen. Niet voor niets heeft het Rijk voor kleinere gangbare (co-)vergistingsinitiatieven bij agrarische bedrijven waarborgen voor ruimtelijke inpassing in de Crisis- en Herstelwet opgenomen. Bij grotere of afwijkende/innovatieve initiatieven blijft in onze perceptie sprake van een inpassingsproblematiek en is de opstelling van lokale overheden vaak reactief – ongeacht de in klimaatprogramma's opgenomen ambities²².

¹⁹ Stand per 1 maart 2012 (Agentschap NL, 2012).

²⁰ Uit de *Tabellen stand van zaken SDE+ 2011* (Agentschap NL, 27 januari 2012) blijkt dat in de eindstand 42 aanvragen voor biomassa (elektriciteit en gas, met een enkele uitzondering vergisting) niet zijn gehonoreerd bij volledige budgetuitputting. In de SDE 2009 en 2010 rondes waren de subsidiebudgetten voor biomassa overtekend, in 2009 voor meer dan 150 MW (Brief van minister Verhoeven aan de Tweede Kamer d.d. 15 mei 2009, kenmerk ET/ED/9083467).

²¹ Het *Statusdocument bio-energie 2010* vermeldt bijvoorbeeld: "Naast de landelijke overheid stimuleren ook provinciale of lokale overheden en samenwerkingsverbanden de ontwikkeling van groen gas productie locaties" (Agentschap NL, 2011).

²² Voor casuïstiek verwijzen wij naar de tussenevaluatie (zie KplusV 2010, p. 54).

Ons beeld is dat de Klimaataakkoorden een beperkte invloed op het draagvlak en de daadkracht voor planologische regeling en de stimulering van biomassaprojecten door provincies en gemeenten hebben gehad.

Desalniettemin is de operationele doelstelling van het werkprogramma Schoon en Zuinig voor de periode tot en met 2011 gehaald. Gelet op het aantal decentrale biomassa-initiatieven dat niet met SDE(+)-subsidie is gehonoreerd maar wel is vergund en de ontwikkelingsinspanningen van initiatiefnemers, zetten wij vraagtekens bij de (maatschappelijke) kosteneffectiviteit van het stimuleringsbeleid.

In de Klimaataakkoorden is voor biomassa, in tegenstelling tot windenergie, geen marsroute naar 2020 afgesproken. De diversiteit aan biomassastromen en conversietechnologieën en de complexiteit van keten- en projectontwikkeling, maken coördinatie tussen de overheden ook een lastige opgave. Bij gebrek aan duidelijke mijlpalen voor bio-energie richten provincies zich meer en meer op de 'organische ontwikkeling' naar een biobased economy.

Duurzame energie: eindbeeld

Voor duurzame energie in het algemeen kunnen we stellen dat de Klimaataakkoorden geen effectieve basis hebben gelegd voor realisatie van de oorspronkelijke doelstelling van 20% in 2020. Bijstelling van de rijksdoelstelling tot 14% conform de Europese taakstelling brengt realisatie natuurlijk dichterbij maar gaat, mede gelet op het feit dat een deel van de doelstelling in het rijksbeleid niet is 'geïnstrumenteerd', niet gepaard met verbeterde gezamenlijke sturing.

5 Conclusies eindmonitor

Zijn de acties die de convenantpartners in de Klimaatakkoorden overeen zijn gekomen uitgevoerd?

- Bij de provincies en de VNG/gemeenten geldt dat de uitvoering van een aanzienlijk aantal afspraken niet kon worden geverifieerd; dit heeft deels te maken met het feit dat de voortgangsmonitoring niet adequaat is opgezet en de akkoorden feitelijk, maar niet formeel, in 2010 zijn opgehouden te bestaan.
Continuïteit was wel aanwezig in de vorm van de doeluitkering SLOK (looptijd tot en met 2012), het Klimaatambassadeursoverleg en de themateams voor kennisontwikkeling en – verspreiding onder gemeenten.
- Geverifieerde afspraken zijn veelal uitgevoerd, deels naar de letter en niet in de geest.
 - Rijk: afspraken zijn veelal nagekomen, zij het regelmatig met vertraagde uitvoering.
 - Provincies: De convenantsafspraken en het IPO Uitvoeringsprogramma Klimaat, Energie en Ruimte 2009-2011 zijn een eigen leven gaan leiden; desondanks zijn afspraken die betrekking hebben op gecoördineerde acties van de provincies veelal nagekomen. De uitvoering van acties door provincies individueel kon deels niet worden geverifieerd.
 - Gemeenten: de VNG is voor een belangrijk deel de afspraken nagekomen; van de gemeenten ontbreekt een goed overzicht maar de voorzichtige conclusie is dat gemeenten niet alle activiteiten in de SLOK-programma's tot uitvoering brengen (stand van zaken: tussen 60 en 70%).
- Bij gemeenten en in mindere mate bij provincies geldt dat uitvoering van wettelijke taken en gebruik van bevoegdheden voor energiebesparing en implementatie van duurzame energie te wensen over laat.
- Zowel bij gemeenten als bij provincies was sprake van een thema- en koploperaanpak voor instrumentontwikkeling en kennisverspreiding.
 - De themateamaanpak voor gemeenten is vormgegeven door beperkte groep koplopergemeenten, met deelname van een grotere groep gemeenten aan kennisuitwisselingsbijeenkomsten, en is aangevuld door internetplatforms. De aansluiting van kleinere gemeenten viel tegen.
 - Alle provincies namen, naar behoefte en afhankelijk van regionale speerpunten, deel aan interprovinciale instrumentontwikkeling en kennisuitwisseling.
- De samenwerkingsstructuur van de convenantpartners is geleidelijk aan, en met name vanaf 2010, beperkt tot het Klimaatambassadeursoverleg tussen wethouders van koplopergemeenten en de coördinerende bewindspersoon namens het Rijk.
- Knelpunten zijn geïnventariseerd maar traag, slechts ten dele of niet opgelost.
 - Gemeenten: themateams en klimaatambassadeurs hebben niet alleen knelpunten gesignaleerd maar ook oplossingsrichtingen aangereikt.
 - Provincies: hebben bij aanvang van de convenantsperiode knelpunten naar voren gebracht maar zijn daarin niet adequaat tegemoet gekomen. Het Rijk miste van de kant van de provincies oplossingsrichtingen en eenheid.

- In de loop van 2011 hebben gemeenten en provincies verbetering in de houding en oplossingsgerichtheid van ministeries ervaren.

Zijn de resultaten een basis voor het realiseren van de doelen (CO₂-emissiereductie, energiebesparing, hernieuwbare energie) op de verschillende thema's en zijn de Klimaatakkoorden daarmee effectief?

- Er was bij gemeenten en provincies op voorhand al sprake van groot draagvlak voor klimaat- en energiebeleid, waarop de Klimaatakkoorden konden aanhaken.
- Over een breed front (veel gemeenten en provincies, over alle thema's) zijn activiteiten opgepakt. Er is een brede basis gelegd met een programmatische aanpak en verbetering van de organisatorische en bestuurlijke verankering van het klimaatbeleid bij gemeenten en provincies. Er zijn (fors) meer middelen ingezet door de decentrale overheden in vergelijking met de periode 2004-2007.
- Gemeenten zullen een significant aantal voorgenomen projecten waarschijnlijk niet uitvoeren of (succesvol) afronden. De uitvoeringspraktijk bleek soms weerbarstiger dan voorzien (kost meer tijd dan gedacht) en er was sprake van teveel versnippering van capaciteit en middelen over veel thema's en activiteiten. Mede als gevolg van bezuinigingsdruk in de afgelopen twee jaar heeft dit heeft geleid tot het aanbrengen van (meer) focus binnen de thema's.
- Kennisverspreiding
 - Gemeenten: de thema-aanpak heeft vooralsnog niet geleid tot een versnelling bij het peloton. Wat kennisverspreiding en -toepassing betreft ligt nog een uitdaging bij de grote groep kleinere gemeenten. Middelgrote gemeenten weten doorgaans op eigen initiatief de voor hun relevante kennis te ontsluiten (meer capaciteit) via nationale en regionale netwerken en platforms.
 - Provincies: de waardering voor de koploperaanpak en uitwisseling verschilt per provincie en thema. De aanpak heeft voor de thema's warmte-/koudeopslag, geothermie, groen gas, financiering, monitoring, energiebesparing woningen, biobased economy, het energietransitiemodel en restwarmte goed gewerkt.
 - De thematische kennisontwikkeling en -verspreiding van gemeenten en provincies vindt veelal plaats in gescheiden circuits; dat wil zeggen: gemeenten onderling en provincies onderling.
- Het Klimaatakkoord gemeenten en Rijk heeft meerwaarde gehad. Het belang van de SLOK-regeling daarin is groot, heeft met name kleinere gemeenten verder gebracht in de uitvoering en heeft bij veel gemeenten voor continuïteit in de meerjarenbegrotingen gezorgd. De keerzijde van de regeling is dat het "top down" tot een overmaat aan projecten heeft geleid; gemeenten hebben echter leerervaringen opgedaan en maken een professionaliseringsslag.
- Het Klimaat- en Energieakkoord Rijk en provincies heeft nauwelijks meerwaarde gehad. Ambities zijn steviger verankerd dan ze al waren, met name op vlak van windenergie, maar de eigen ambities op vlak van klimaat, energie en economie van provincies voerden de boventoon. Knelpunten zoals die door provincie werden ervaren zijn maar in beperkte mate weggenomen.

- De akkoorden hebben de samenwerking tussen de drie overheidslagen geen impuls gegeven. Het effect van de Klimaatakkoorden op de CO₂-emissiereductie en duurzame energieproductie is momenteel niet meetbaar en moeilijk zichtbaar te maken maar is beperkt.
- De Klimaatakkoorden als zodanig lijken vooral voor energiebesparing in de gebouwde omgeving een meerwaarde te hebben gehad, omdat over de volle breedte van gemeenten met SLOK-programma's uitvoering heeft plaatsgevonden en diverse provincies financiële stimuleringsregelingen hebben ingezet.
- Hoewel de tussendoelen voor duurzame energie conform het voormalige werkprogramma Schoon en Zuinig bij benadering zijn gehaald, was de meerwaarde van de Klimaatakkoorden gering. Voor windenergie ontbreekt een gezamenlijke sturingsfilosofie. Bij bio-energie halen relatief veel decentrale initiatieven niet de eindstreep. Ondanks de tussentijdse versoering van de doelstelling voor duurzame energie in 2020 –van 20% tot 14%– lijkt het overheidsinstrumentarium voor realisatie niet op orde.

Bijlage(n)

Bijlage 1

Bronnen

Literatuur

Agentschap NL (2012): *Jaarbericht 2011 SDE+, SDE en MEP*. Mei 2012. Publicatienr. 2SDEP1201. Utrecht: Agentschap NL.

BZK (2011) *Plan van Aanpak Energiebesparing Gebouwde Omgeving*. Bijlage bij Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 30 196, nr. 131. Den Haag: Sdu.

Daniëls, B.W. et al. (2010) *Referentieraming energie en emissies 2010-2020*. ECN-E--10-004/PBL-500161001. Petten/Bilthoven: ECN/PBL.

EL&I (2011) *Energierapport 2011*. Bijlage bij Brief aan de Tweede Kamer d.d. 10 juni 2010. Vergaderjaar 2010-2011, 31 510 nr. 45.

Harmsen, T.H. (2012) *Een koeler klimaat voor kennisonderbouwing van gemeentelijk klimaatmitigatiebeleid? – Onderzoek naar de onderbouwing van het beleid en de perspectieven en kennisbehoefte van beleidsmakers*. MSc thesis. Registratienummer 800717-307-130. Wageningen: Wageningen UR.

IenM (2011) *Kabinetsaanpak klimaatbeleid op weg naar 2020*. Brief aan de Tweede Kamer van de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu d.d. 8 juni 2011. Tweede Kamer, vergaderjaar 2010-2011, 32 417, nr. 15. Den Haag: Sdu.

KplusV organisatieadvies (2010) *Rapportage Evaluatie Klimaatakkoorden*. In opdracht van ministerie VROM. Kenmerk 1011196-019. Arnhem: KplusV organisatieadvies.

PBL & ECN (2011) *Effect van voorgenomen beleid voor verlaging van de broeikasgasemissies van de niet-ETS sectoren*. Brief aan het ministerie van Infrastructuur en Milieu d.d. 31 mei 2011. Bilthoven.

Remmers, J. et al. (2012) *Quickscan Evaluatie IPO-programma Klimaat, Energie en Ruimte 2009-2011. Evaluatie Klimaat- en Energieakkoord met het Rijk*. CONCEPT. Rapportnummer 110233/JR/122472. 22 maart 2012. Arnhem: BuildDesk Benelux.

Tiekstra, C. en J. Remmers (2012) *Bijlagenrapport. Quickscan Evaluatie IPO-programma Klimaat, Energie en Ruimte 2009-2011*. CONCEPT. Rapportnummer 110233/CT/122474. 23 maart 2012. Arnhem: BuildDesk Benelux.

VROM (2007) *Nieuwe energie voor het klimaat. Werkprogramma Schoon en zuinig*. Bijlage bij Kamerstuk 31 209, nr. 1, Tweede Kamer. Den Haag: Sdu.

VROM-Inspectie (2010) *Energie in vergunningverlening en handhaving. Uitvoering Gelijkwaardig Alternatief door gemeenten*. Juni 2010. Den Haag.

Begeleidingscommissie

Daphne van de Berg	- VNG
Marten van der Gaag	- IPO
Evelyn Hijink	- ministerie IenM
Bert Knoester	- ministerie EL&I (1 sessie)
Akshay Patki	- ministerie IenM
Charlotte van Slagmaat	- ministerie IenM
Jos Verlinden	- ministerie BZK

Geïnterviewden

Pieter Biemans	- klimaatcoördinator, gemeente Tilburg
Gert Borkes	- klimaatcoördinator, gemeente Aalten
HendrikJan Bosch	- projectleider Duurzame Stad, gemeente Rotterdam
Gertjan Brand	- duurzaamheidsadviseur / -coördinator, gemeente Hardenberg
Kees Bruin	- milieubeleidsmedewerker, gemeente Haarlemmerliede-Spaarnwoude*
Michiel Hendriks	- milieubeleidsmedewerker, gemeente Heeze-Leende*
Renate Heppener	- projectleider klimaat en energie, Projectbureau ARC (Amsterdam Reduceert CO ₂)
Barbera van der Hoek	- interim programmamanager Energie-Neutraal, gemeente Apeldoorn
Alexandra van Huffelen	- wethouder gemeente Rotterdam en klimaatambassadeur duurzame bedrijven
Fred Jonker	- adviseur milieu en duurzaamheid, gemeente Venlo
Maaïke Kaiser	- klimaatcoördinator, gemeente Delft
Inge van de Klundert	- deelprogrammamanager duurzaamheid, gemeente Utrecht
Erwin Lindeijder	- planoloog en medewerker duurzaamheidslab, gemeente Almere*
Jeroen Nobel	- wethouder gemeente Haarlemmermeer en klimaatambassadeur gebouwde omgeving
Teun Postma	- milieubeleidsmedewerker, gemeente Grootegast*
Debby de Rijk	- programmamanager duurzaamheid, gemeente Haarlemmermeer
Vanessa Silvertand	- programmamanager duurzaamheid en klimaat, gemeente Eindhoven
Henry Terlouw	- klimaatcoördinator, gemeente Den Haag
Erik van Tol	- klimaatcoördinator, gemeente Ede
Rienk van der Werff	- programmamanager duurzaamheid, gemeente Enschede
Harm Harmsen	- zie literatuur: <i>Harmsen</i> , 2012 klimaatcoördinator, gemeente Zutphen

* Gemeente zonder doelmuttering SLOK

Bijlage 2

Eindmonitor VNG/Gemeenten

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak gemeenten/VNG		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 1 algemene uitgangspunten			
Algemeen - artikel 1			
1.9	Er wordt een platform duurzame overheden ingesteld voor de uitvoering van de afspraken uit dit akkoord (VNG).	+	Platform is na ondertekening ingesteld en heeft aantal jaren gedraaid. Eind 2011 beëindigd (geen externe financieringsmiddelen meer voor). Platform heeft goede aanjaagfunctie gehad. Voorbeelden staan op VNG.nl
Paragraaf 3 duurzame overheid			
Specifieke afspraken - artikel 5			
5.2	De VNG bevordert dat gemeenten het energiezuinig maken van de eigen organisatie stimuleren. Als eerste stap om te komen tot een CO ₂ -emissiereductie van de eigen gemeentelijke organisatie zullen alle gemeentelijke gebouwen groter dan 1000 m ² uiterlijk 1 januari 2009 voorzien zijn van het verplichte energielabel in combinatie met een maatwerkadvies. De VNG zal 20 gemeenten voordragen die een voorbeeldfunctie gaan vervullen, die hun eigen gemeentelijk organisatie klimaatneutraal hebben ingericht in 2012.	+	Ledenbrief verstuurd, opgepakt in themateam eigen organisatie
5.3	Er wordt een Taskforce Verlichting wordt ingesteld, waaraan partijen actief deelnemen om te komen tot afspraken over energiezuinige verlichting, in kantoren, bij huishoudens en bij openbare instellingen (scholen, ziekenhuizen) of publieke ruimten.	+	Taskforce is opgericht en is succesvol geweest. Bestaat nu niet meer. Er is nog wel een groep rond Openbare verlichting. Op dit gebied is een Green deal ontwikkeld samen met Netbeheer Nederland en IGOV.
5.6	De VNG zal voor het ondersteunen van duurzaam inkopen bij gemeenten een gemeentelijke scan uitvoeren, een handreiking maken en regionale bijeenkomsten voor ambtenaren, raadsleden en wethouders, alsmede een afsluitend congres organiseren. Daarnaast zorgt de VNG voor extra publiciteit via de eigen en andere kanalen.	+	Alle genoemde activiteiten zijn uitgevoerd, zie ook 1.9
Paragraaf 4 duurzame energieproductie			
Specifiek - artikel 7			
7.2	De gemeenten streven naar een verdubbeling van het opgesteld vermogen van windenergie op land in 2011. Het Rijk en de gemeenten zullen tezamen een nationaal uitvoeringsprogramma windenergie opstellen waarin de ambities, maatregelen om de belemmeringen in regelgeving op te heffen en mogelijkheden voor inpassing van nieuwe windturbines zijn uitgewerkt.		Uitvoeringsprogramma is opgesteld. Doelstelling is niet gerealiseerd. Of en hoe gemeenten hebben gestreefd naar verdubbeling van het opgesteld vermogen in 2008-2011 hebben wij niet kunnen vaststellen.
Paragraaf 5 schone en zuinige mobiliteit			
Specifiek - artikel 9			
9.5	De gemeenten zetten de huidige experimenten voor milieuzonering voort. De VNG zal de resultaten van deze experimenten actief onder de gemeenten verspreiden.	+	Opgepakt in het NSL
9.6	De VNG zal gezamenlijk met het Rijk de mogelijkheden onderzoeken om de huidige milieuzonering uit te breiden naar (bestel) auto's en leveren daarmee een bijdrage aan een schonere lucht en een verlaging van de emissies van fijn stof.	+	Opgepakt in het NSL en in de lobby naar Europa.
9.9	De VNG ontwikkelt in samenwerking met de gemeenten minimaal tien additionele pilots waarin extreem schone, stille en zuinige wagenparken of wagenparken die voor een groter aandeel op alternatieve brandstoffen kunnen rijden worden aangeschaft.		Er zijn pilots geweest maar of die additioneel waren is de vraag.
9.10	De VNG stimuleert in overleg met het bedrijfsleven vervoersmanagement.	+	VNG participeerde in taskforce.

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak gemeenten/VNG		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 6 energietransitie van de gebouwde omgeving			
<i>Specifiek - artikel 11</i>			
11.1	Gemeenten pakken innovatieve initiatieven in de gebouwde omgeving actief op (PEGO). De VNG zal de deelname van gemeenten aan deze projecten actief stimuleren bij haar leden door tenminste 10 woonwijken aan te dragen waar geëxperimenteerd kan worden met innovatieve energiebesparende maatregelen en/of duurzame energiebronnen.		Rol VNG bij excellente gebieden niet bekend.
11.2	Er wordt een innovatieprogramma energiebesparing bij nieuwbouw en renovatie wordt opgezet voor de uitvoering van veldexperimenten waarin op gebouw- en gebiedsniveau, in goed overleg tussen betrokken partijen, een hogere energieprestatie zal worden gerealiseerd dan de huidige energieprestatie-eis in de nieuwbouw. In overleg tussen Rijk, VNG, Klimaatverbond en de bouwsector zal worden uitgewerkt, hoe de veldexperimenten voor dit innovatieprogramma zullen worden ingevuld ten aanzien van aantal, omvang en energieprestatie. Tevens zullen Rijk, VNG en de bouwsector in 2008 een onderzoeksopdracht formuleren over de effecten van de aanscherping van de energieprestatie-eis en de mogelijke gezondheidsrisico's.		Rol VNG niet bekend.
11.7	De gemeenten nemen in prestatiecontracten met woning-corporaties energieprestatie-eisen op voor de bestaande woningvoorraad. Dit onder voorbehoud van nadere afspraken die het Rijk maakt met Aedes over condities, instrumenten en maatregelen die voor corporaties nodig zijn om de energie-prestatie van de woningen van de corporaties te verbeteren. De VNG, Aedes en PEGO zullen voor zover nodig nadere invulling geven aan de reeds eerder gedane suggesties door PEGO.	+	Hier is door VNG actief op ingezet.
Paragraaf 7 duurzame bedrijven			
13.4	De gemeenten geven energiebesparing bij periodieke controles prioriteit. De VNG en de VROM-Inspectie werken dit samen verder uit.	-	VNG heeft geen prioriteit gegeven aan uitwerking nieuwe systematiek voor periodieke controles.
Paragraaf 8 duurzame agrarische bedrijven			
<i>Specifiek - artikel 15</i>			
15.5	Het Rijk en de VNG stroomlijnen, vooruitlopend op de omgevingsvergunning, de vergunningenprocedures in de agrarische sector teneinde die vergunningen sneller te kunnen afgeven. De VNG verspreidt de kennis over deze stroomlijning onder de gemeenten.	+	Is in traject WABO meegenomen.
15.7	De gemeenten zetten initiatiefnemers en projectontwikkelaars ertoe aan met innovatieve samenwerkingsverbanden en concepten te werken. Een voorbeeld hiervan zijn energieclusters van glastuinbouwbedrijven, al dan niet met andere industriële bedrijven, die warmte leveren voor woningen. De VNG neemt het voortouw bij het uitvoeren van een pilot.		

Bijlage 3

Eindmonitor provincies

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: provincies/IPO		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 1. Algemeen			
Artikel 1.3 provinciale rol			
	1. Op basis van wettelijke taken maken de provincies voor het realiseren van de klimaatdoelstellingen gebruik van hun rol:		
1.a	Ruimtelijke ordening: vanuit de verantwoordelijkheid als ruimtelijke ordenaar zal de provincie energiebesparing bevorderen, de randvoorwaarden voor de ruimtelijke inpassing van energieprojecten en infrastructuur invullen, klimaatbestendige provinciale structuurvisies opstellen en de gemeenten ondersteunen en faciliteren.		
1.b	Verordenen, vergunning verlenen, en handhaven: provincies zetten, waar zinvol, verordeningen, vergunningverlening en handhaving in om energiebesparing en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen te bevorderen. Provincies faciliteren investeerders door snel vergunningen te verlenen. Waar nodig en mogelijk nemen provincies knelpunten en belemmeringen weg die zich		
1.c	Aanbesteden van infrastructurele werken en openbaar vervoer: provincies laten als concessieverleners bij het openbaar vervoer en bij aanbesteden van infrastructuur duurzaamheidseisen steeds zwaarder meewegen.		Openbaar vervoer: zie ook artikel 3.2 lid 1.c. Infrastructurele werken: niet bekend in hoeverre criteria GWW-sector al in duurzame aanleg en onderhoud zijn vertaald.
1.d	Voorbeeldfunctie, launching customer, inkopen voor de eigen organisatie: provincies vervullen een voorbeeldrol en investeren in energiebesparing en opwekking of gebruik van duurzame energie in de eigen provinciale organisatie.		Inkopen: ja. Overig: geen informatie beschikbaar.
1.e	Aandeelhouder: provincies die aandeelhouder zijn van energieproductie en/of netwerkbijdragen, kunnen deze rol gebruiken om de doelstellingen te ondersteunen.	+	Sinds privatisering van de leveringsbedrijven NUON en Essent is dit in effect het geval voor (resterende) energie-, net- en afvalbedrijven in
2. Naast hun wettelijke rol dragen de provincies op naar eigen inzicht bij aan de uitvoering van het klimaatbeleid. De belangrijkste rollen van de provincies zijn:			
2.a	Initiatief nemen: de provincies initiëren een aantal voorbeeldprojecten om bij te dragen aan de realisatie van de klimaatdoelstellingen.	+	
2.b	Financieren: de provincies reserveren in hun begrotingen met elkaar ten minste 203,6 miljoen euro voor de uitvoering van hun klimaatbeleid via eigen projecten, subsidies, revolving funds en participaties.	+	Niet alle provincies hebben de in bijlage 1 Klimaat- en Energieakkoord genoemde budgetten ook daadwerkelijk uitgegeven. Daar staat tegenover dat 8 provincies in kader van het Groenakkoord van oktober 2009 additionele fondsen hebben ingezet. "Het is ...waarschijnlijk dat het budget van ruim 200 miljoen euro is overschreden".(Quickscan BuildDesk)
2.c	Verbinden: de provincies brengen publieke en private partners bij elkaar en bevorderen de samenwerking tussen deze partners en zorgen daarbij voor een integrale aanpak.		
2.d	Aanjagen en faciliteren: provincies treden op als aanjager en faciliteren concrete projecten van gemeenten, waterschappen en marktpartijen. Provincies stimuleren kennisontwikkeling en innovaties, benutten hun positie als deelnemer aan publiekprivate samenwerkingsverbanden en faciliteren bij het wegnemen van belemmeringen die concrete realisatie in de weg staan.	+	
2.e	Samenwerken en kennis delen: de provincies wisselen kennis en ervaring uit. Ze verdelen onderling de koploperfuncties op verschillende terreinen, zoals windenergie, warmte-koude opslag, zonne-energie. Provincies delen ervaring, onderling en met het Rijk, gemeenten en waterschappen en ondersteunen elkaar waar nodig in het realiseren van projecten. Zij werken samen bij het ontwikkelen en delen van kennis, gezamenlijke lobby, werving van Europese gelden en andere financiële middelen en de (ruimtelijke) realisatie van een nationale duurzame energievoorziening.	+	Uitvoering IPO-programma Klimaat Energie en Ruimte
Artikel 1.4 Rijksrol			
a.	- Provincies zullen actief gebruikmaken van de innovatieprogramma's van het Rijk die tot stand komen via deze innovatieimpuls (438 miljoen Innovatieagenda Energie 2008-2012).		

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: provincies/IPO		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 2. Duurzame energieproductie			
Artikel 2.1 Algemeen duurzame energie			
2.	Provincies werken de gewenste invulling van de duurzame energiemix uit en verankeren deze in hun beleid voor de periode tot 2011. De provincies rapporteren in 2009 over de wijze waarop zij dit hebben verankerd.	0	De uitwerking van de duurzame energiemix is in 2009-2010 een continue activiteit van de samenwerkende provincies geweest, o.a. aan de hand van het Quintel energietransitiemodel. De mate van verankering van de (verdeling van de) duurzame energiemix voor 2020 bij individuele provincies in 2009 is niet vastgesteld.
3.	Provincies geven aan op welke thema's zij een extra beleidsinzet plegen en initiëren koploperprojecten voor deze speerpunten (bijlage 2). De provincies rapporteren in 2009 over de wijze waarop zij dit hebben verankerd.	+	De thematische samenwerking is in IPO-projecten binnen het jaarlijkse Uitvoeringsprogramma KER m.i.v. 2009 uitgewerkt en gerapporteerd. Daarin wordt verwezen naar koploperprojecten.
4.	Provincies nemen in samenwerking met gemeenten verantwoordelijkheid voor het vinden van geschikte locaties voor opwekking van duurzame energie.		
5.	Anticiperend op Europese regels brengen provincies expertise in om ervoor te zorgen dat duurzame energie naast energiebesparende maatregelen wordt meegenomen in de plannen voor nieuwbouw en renovatie.		
6.	Provincies merken de opwekking van duurzame energie en de benutting van restwarmte aan als provinciaal belang in het kader van de nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening (nWro).	0	Provincies kunnen dit doen door het belang in een verordening op te nemen of door het zelfstandig vaststellen van een inpassingplan of projectbesluit of het geven van een proactieve of een reactieve aanwijzing. Bij steekproefsgewijs onderzoek is ons gebleken dat niet alle provincies aan de afspraak voldoen.
Artikel 2.2 Duurzame energie specifiek per bron			
1. Windenergie			
1.a	De provincies onderschrijven de doelen voor wind op land in het programma Schoon en Zuinig (>2000 MW extra in 2008-2011). Zij hebben zich bereid verklaard om met het Rijk prestatieafspraken te maken.		Er zijn geen prestatieafspraken in de zin van minimumnormen voor te plaatsen windvermogen in de periode tot en met 2011 gemaakt. Er is in de periode 2008 t/m 2011 voor 1123,4 MW windenergie SDE/SDE+ beschikt. Er is bij de convenantpartners geen informatie beschikbaar of er voor de beoogde aanvullende 2000 MW ultimo 2011 vergunningen zijn.
1.b	In januari 2009 bespreken Rijk, provincies en VNG de uitkomsten van de screening op bestuurlijk niveau en werken op basis hiervan prestatieafspraken uit.		
1.c	Rijk, provincies en VNG pakken gezamenlijk een studie op naar nieuwe ruimtebehoefte, mogelijkheden voor doorgroei van windenergie en landschappelijke inpassing op lange termijn (2012-2020). Rijk, provincies en VNG maken op basis van deze studie afspraken over haalbare doelstellingen tot 2020 en het daarbij te hanteren spelregelkader.	+	Provincies hebben meegewerkt aan het lange-termijnperspectief. Ambities in provinciale ruimtelijke plannen tellen op tot ruim 5.500 MW - wat zich redelijk verhoudt tot de 6000 MW rijksdoelstelling.
2. Biomassa/afval			
2.a	Provincies scheppen met hun ruimtelijke plannen mogelijkheden voor de duurzame productie en het gebruik van biomassa. Zij faciliteren en stimuleren het toepassen van duurzame biomassa, ook uit bos, natuur en landschap, voor energieopwekking. Elke provincie werkt de eigen inzet uit in een provinciaal plan.	+	Grote diversiteit in plannen en aanpakken maar grosso modo aanzienlijke inzet op biomassa / biobased economy. Onzekerheid bestaat over mate waarin ruimtelijke plannen <u>mogelijkheden scheppen</u> .
2.b	Provincies onderzoeken de mogelijkheid om schoon en kleinschalig gebruik van biomassa te bevorderen.		Overlapt met 2.a.
3. Zonne-energie			
3.a	Provincies Friesland, Utrecht, Zeeland en Limburg starten met zonne-energieprojecten op grotere schaal.	+	Genoemde provincies hebben initiatieven genomen maar ook andere provincies.
4. Biobrandstoffen			
4.a	Provincies en het Rijk stimuleren de productie van biobrandstoffen die voldoen aan de duurzaamheidscriteria die in Europa worden ontwikkeld.		Afgezien van enkele concrete voorbeelden is hierover geen informatie beschikbaar
4.b	Provincies faciliteren grootschalige productie-installaties voor biobrandstoffen nabij energie-infrastructuur.		
4.c	Provincies faciliteren productielocaties voor groengas, bijvoorbeeld uit covergisting van mest en GFT of uit rioolwaterzuiveringsinstallaties.	+	Uitgevoerd, gelet op bij KplusV bekende initiatieven en faciliterende rol provincies daarin.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: provincies/IPO		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 2. Duurzame energieproductie			
Artikel 2.2 Duurzame energie specifiek per bron			
4.d	Provincies onderzoeken de mogelijkheden voor grootschalige productie van groengas op basis van (geïmporteerde) duurzame biomassa.		
5. Warmte Koude Opslag (WKO)			
5.a	De interbestuurlijke Taskforce WKO rapporteert eind 2008 over de mogelijkheden om de toepassing van WKO te versnellen.	+	Uitgevoerd. Publicatie advies is gedateerd 23 maart 2009.
5.b	Alle provincies ontwikkelen in afstemming met het rijksbeleidskader een visie op WKO en stimuleren het gebruik en de opschaling van WKO in relevante bouwprojecten.		Alle provincies hebben beleid/visies voor WKO. Er is geen informatie van alle provincies beschikbaar over stimulering in 'relevante' bouwprojecten.
5.c	Het Rijk en de provincies werken samen aan een effectieve vergunningverlening voor bodemenergiesystemen.	+	Samenwerking komt tot uitdrukking in Samenwerkingsprogramma Warmte Koude Opslag (van begin 2010) dat door partners is bememd en gefinancierd. Verder standaardisatie vergunningvoorwaarden (HUM en BUM).
6. Geothermie			
6.	De provincies Flevoland, Overijssel en Zuid-Holland, en de provincies Fryslân, Drenthe en Groningen gezamenlijk, doen onderzoek naar de winning en het gebruik van aardwarmte en naar de meest geschikte locaties daarvoor. Deze provincies stimuleren het ontwikkelen en toepassen van kennis en ervaring over geothermie en verspreiden deze kennis en ervaring naar andere gebruikers.	+	Er is een samenhangend pakket aan activiteiten uitgevoerd olv Drenthe (Noord Nederland en IPO), mede ter ondersteuning van ontwikkeling rijksinstrumentarium.
Paragraaf 3. Duurzame mobiliteit			
Artikel 3.1 Algemeen mobiliteit			
1.	Provincies verminderen de CO2-uitstoot bij verkeer en vervoer – via de concessiecontracten voor het openbaar vervoer, – door hierop te sturen in hun ruimtelijke plannen en – door het gebruik te stimuleren van fiets en openbaar vervoer.		Geen informatie beschikbaar over sturing in ruimtelijke plannen en stimulering fietsgebruik.
2.	Provincies bevorderen een betere benutting van infrastructuur via mobiliteitsmanagement of via multimodaal vervoer.		Geen informatie beschikbaar. Doelen IPO-Programma KER melden hier niets over.
3.	Provincies en Rijk streven naar een reductie van het aantal autokilometers in de spits met minimaal 5 procent. De provincies sluiten hiervoor regionale convenanten af met werkgevers en overheden.		
4.	Provincies en Rijk spannen zich in om Nederland te laten aansluiten bij de Europese koplopers in schoon en zuinig busvervoer.	0	Alleen Gelderland en Noord-Brabant lijken het koploperstreven in te vullen. Er is een publiek-private koepel, Stichting Zero Emission Busvervoer, die ernaar streeft dat het OV-busvervoer in NL in 2025 emissieloos is. IPO is stuurgroep lid.
Artikel 3.2 Specifiek			
1. Stimuleren van alternatieve brandstoffen			
1.a	Provincies stimuleren het opzetten van een landelijk dekkend netwerk van tankstations voor biobrandstoffen. Hiervoor hanteren provincies en rijk gemeenschappelijke criteria voor hun bestaande subsidieregelingen.	+	Provincies hebben met het Rijk een gezamenlijke subsidieregeling gelanceerd voor tankstations voor alternatieve brandstoffen (ethanol, biodiesel, aardgas en groengas), met het oog op een dekkend netwerk van ca. 100 aardgas/groengas tankstations gerealiseerd eind 2011.
1.b	De provincies, het rijk en het Platform voor Duurzame Mobiliteit werken aan een intentieverklaring met een selectie van landelijk opererende bedrijven met een wagenpark van minimaal 50 voertuigen om hun overstap naar schone en duurzame brandstoffen te stimuleren en te versnellen.	+	Provincies/IPO hebben zich landelijk met name ingezet voor wagenparken op groen gas. Daarnaast hebben diverse provincies brandstofconsulenten / promotie ingezet voor vergroening wagenpark / rijden op groengas. Zie bijvoorbeeld www.fuelswitch.nl .
1.c	Provincies laten als concessieverleners bij de aanbesteding in het openbaar vervoer duurzaamheidseisen steeds zwaarder meewegen. Zij maken daarbij gebruik van de systematiek van de op handen zijnde Europese Richtlijn voor de bevordering van schone en energie-efficiënte voertuigen.		Geen informatie over alle provincies. "Diverse provincies" hebben duurzaamheidseisen gesteld bij aanbesteding van OV, waarbij gebruik is gemaakt van nieuwe doelvoorschriften (CO2), maar ook middelvoorschriften; daarnaast zijn innovatieve criteria ontwikkeld om de inkoop van openbaar vervoer duurzaam aan te besteden.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: provincies/IPO		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 3. Duurzame mobiliteit			
Artikel 3.2 Specifiek			
1. Stimuleren van alternatieve brandstoffen			
1.d	In het kader van de innovatieagenda Energie dienen provincies en hun partners in de regio voorstellen in ter stimulering van duurzame innovaties voor het openbaar vervoer.	+	Er is hier geen algemene dekking over de provincies verondersteld maar een koploperaanpak. Diverse pilots /experimenten zijn mede met financiering provincies uitgevoerd.
1.e	Rijk en provincies maken afspraken met betrokken partners over de introductie van groen gas als transportbrandstof (bij de netbeheerders);	+	Overlap met diverse andere (uitgevoerde) afspraken mbt biomassa en duurzame brandstoffen.
2. Duurzaam wegbeheer			
2.a	Als wegbeheerders zetten de provincies zich in voor meer duurzame aanleg en onderhoud van de verkeersinfrastructuur.	+	Provincies hebben in samenwerking met partners een lerend netwerk voor GWW opgezet.
2.b	Met een koploperaanpak inventariseren provincies het besparingspotentieel voor de verlichting van provinciale wegen. Uiterlijk in 2010 stellen zij uitvoeringsplannen vast om te komen tot energiezuinige verlichting op provinciale wegen.		Geen informatie over vaststelling uitvoeringsplannen beschikbaar. IPO werkgroep heeft eraan bijgedragen dat provincies met uitvoeringsplannen bezig zijn (2011).
2.c	De provincies starten vóór 2011 minimaal vijf pilots voor innovaties rond voertuigen en/of brandstoffen.		? Onder thema duurzame mobiliteit / stimuleren alternatieve brandstoffen?
2.d	De provincies stimuleren de pilots om duurzame energieproductie te integreren in het wegbeheer.		
Paragraaf 4 Energiebesparing en vermindering van broeikasgassen			
Artikel 4.1 Gebouwde omgeving			
1.	Provincies ondersteunen gemeenten bij het realiseren van de energiebesparing in de gebouwde omgeving die is afgesproken in het Klimaatakkoord tussen gemeenten en Rijk en de aansluiting daarvan bij het convenant Meer met Minder voor de bestaande bouw en het Lenteakkoord Energiebesparing in de Nieuwbouw.	+	Ondersteuning op diverse wijzen. Significante inzet subsidiemiddelen provincies hetzij via MmM hetzij via gemeenten.
2.	Provincies rapporteren in 2009 welke bijdrage zij kunnen leveren aan het realiseren van energieneutrale nieuwbouw in 2020 en aan het realiseren van de doelstelling van 100 PJ energiebesparing in de bestaande voorraad.	+	Uitgevoerd.
3.	Provincies houden bij eigen bouwprojecten rekening met de toenemende koelbehoefte door de klimaatverandering om het energieverbruik te beperken.	+	Provincies bouwen zelf weinig. In enkele concrete gevallen van verbouw/renovatie is WKO toegepast.
Artikel 4.2 Benutting restwarmte			
1.	Provincies stellen ruimtelijke kaders op voor de noodzakelijke infrastructuur voor ondergrondse distributie van restwarmte.	+	In provincies waar grootschalig aanbod van restwarmte en gebiedsontwikkelingen aan de orde zijn is dit uitgevoerd / onderdeel van planontwikkeling. (De IPO routekaart warmte, 2009 en de IPO nationale routekaart restwarmte, 2011, brengen perspectieven, knelpunten, acties in kaart -welke bestuurlijk zijn overgenomen.)
2.	Provincies bevorderen via vergunningverlening het benutten van restwarmte in bedrijfsprocessen. Zij brengen in kaart waar warmte vrijkomt en waar potentiële afnemers zitten.		In kaart brengen is uitgevoerd. Bevorderen benutting restwarmte via vergunningverlening: geen informatie beschikbaar.
3.	Provincies stimuleren regionale samenwerking bij het gebruik van restwarmte. Provincies faciliteren warmtebedrijven voor levering en afname van warmte. Zo nodig participeren provincies in deze bedrijven. Provincies experimenteren samen met gemeenten met locaties met gemengde functies waarbij restwarmte via cascadeketen (nabijheid bron en afnemer) kan worden benut.	+	Aan de hand van voorbeelden is uitvoering voldoende aangetoond (Zeeland: Bioport; Noord-Brabant: warmtenet Moerdijk; Overijssel: stoomleiding Twence-Akzo; Gelderland: warmtenet Nijmegen-Waalsprong; Zuid-Holland: warmtebedrijf Rotterdam; Drenthe: Wijster/energietransitiepark).
Artikel 4.3 Industrie			
(-)	Provincies bevorderen dat bedrijven waarvoor zij bevoegd gezag zijn alle energiebesparende maatregelen uitvoeren die zich binnen vijf jaar terugverdienen, conform de nieuwe meerjarenafspraken (MJA-3). De provincies maken afspraken over de handhaving van de naleving van energievoorschriften met de deelnemers aan het MJAcovenant en met niet-deelnemende bedrijven. Conform artikel 2.4 van MJA-3 participeren de provincies in pilots over een gelijkwaardige behandeling voor ondernemingen die geen partij zijn bij MJA-3.	0	MJA3: De 2% efficiëntieverbetering/jaar wordt gehaald zonder dat alle maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder worden getroffen (dit laatste is een vereiste op basis van de Wet milieubeheer). Overige bedrijven: procesaanpak gelijkwaardig alternatief is in 2011 gestart en moet uiterlijk in 2013 tot aangepaste vergunningen en/of handhaving leiden.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: provincies/IPO		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 4 Energiebesparing en vermindering van broeikasgassen			
Artikel 4.4 Afvang en opslag van CO₂ (CCS)			
1.	In de Taskforce CCS bevorderen de provincie Zuid-Holland en de samenwerkende provincies Groningen, Fryslân, Drenthe en Noord-Holland samen met het Rijk de ontwikkeling en toepassing van CCS. Zij werken aan het realiseren van grootschalige proefopstellingen voor CCS. Aan de hand van een businesscase besluiten deze partijen of er een rol is voor de overheidsparticipatie in CCS en hoe deze kan worden vormgegeven.	+	Inzet gepleegd, met in Noord-Nederland focus op Groningen/Eemshaven en in Zuid-Holland Rijnmond. Alle ontwikkelingen voor CCS op land zijn overigens stopgezet door besluit van de minister van EL&I. Provincie Zuid-Holland heeft meegewerkt aan CCS-project op zee.
Artikel 4.5 Niet CO₂-broeikasgassen			
1.	De provincies voorzien in hun energie- en klimaatbeleid en omgevingsbeleid in maatregelen om de uitstoot van niet CO ₂ -broeikasgassen (lachgas, methaan, gefluoreerde broeikasgassen) terug te dringen. Zij doen dit via de vergunningverlening en via voorlichting over energie- en klimaatbeleid. Zij stimuleren innovaties voor het terugdringen van niet CO ₂ -broeikasgassen		
Artikel 4.6 Duurzaam inkopen			
1.	Provincies verplichten zich om in 2015 alle producten en diensten waarvoor duurzaamheidscriteria zijn opgesteld door SenterNovem in overeenstemming met deze criteria in te kopen. Voor 2010 streven de provincies om ten minste 50 procent van deze producten en diensten duurzaam in te kopen. Wanneer provincies om zwaarwegende redenen afwijken van deze eisen zullen zij deze afwijkingen verantwoorden.	+	Uitgevoerd. Volgens de Monitor Duurzaam Inkopen 2010 (obv selecte steekproef) hebben de provincies met 96% duurzaam inkopen de 50% - doelstelling ruimschoots overtroffen. Onderzoek van de Randstedelijke Rekenkamer wijst wel op een minder ruimschootse praktijk.
3.	(De provincies zetten een ondersteuningsprogramma voor bestuurders en inkoopers op)	+	Met rijks subsidie is het ondersteuningsprogramma : "Duurzaam inkopen binnen provincies de weg naar 2010 en verder" opgezet.
Paragraaf 5. Energie-innovatie			
(-)	Om bij te dragen aan uitstootreductie van broeikasgassen in 2040/2050 (EU 60-80% tov 1990) initiëren de provincies innovatieve projecten voor het ontwikkelen en stimuleren van energie-innovaties op verschillende gebieden.	+	Stimulering van technologische innovaties / energietransitie-experimenten speelt in alle provincies.
Paragraaf 7. Uitvoering akkoord			
Artikel 7.1 Uitvoering akkoord en monitoring			
2.	Op basis van dit Klimaat- en Energieakkoord zal het IPO namens de provincies begin 2009 een uitvoeringsprogramma opstellen.	+	Uitvoeringsprogramma Klimaat Energie Ruimte (KER)
3.	Jaarlijks wordt een voortgangsverslag opgesteld waarin de voortgang van de uitvoering van het akkoord wordt beschreven.	0	De voortgangsrapportage is niet dusdanig opgesteld dat nakomen van afspraken eenduidig te verifiëren valt. Niet het akkoord maar KER bepaalt format.
Artikel 7.2 Organisatie			
1.	Het Rijk en de provincies faciliteren gezamenlijk de uitvoering van dit akkoord. De gezamenlijke provincies dragen daartoe € 150.000 bij voor de periode 2009-2011. Het IPO benoemt na overleg met het Rijk een projectleider die de provincieoverstijgende activiteiten van de uitvoering van dit akkoord coördineert.	+	
2.	Elke provincie verwerkt de acties die voortkomen uit het Klimaat- en Energieakkoord in de eigen uitvoeringsplannen.	+	Klimaat- en Energieakkoord is eerder opgesteld aan de hand van provinciale programma's. Op enkele punten lijkt het akkoord aanleiding tot aanscherping te zijn geweest.
3.	IPO en Rijk overleggen ten minste 4 maal per jaar ambtelijk over de voortgang van de uitvoering van het Klimaat- en energieakkoord (het Klimaatoverleg). Dit overleg bewaakt en begeleidt de behandeling van knelpunten bij de uitvoering van het akkoord en stuurt de uitvoering aan de hand van de jaarlijkse monitor.	-	Het Klimaatoverleg is koud gestart als gevolg van onenigheid tussen IPO en EZ over knelpunten. Er was feitelijk geen sprake van gezamenlijke sturing op de uitvoering van het akkoord. Na de val van het Kabinet Balkende IV viel het van beide kanten stil.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: provincies/IPO		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 7. Uitvoering akkoord			
Artikel 7.2 Organisatie			
4.	Voor de samenwerking wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande gremia, transitieplatforms, platform Duurzame Overheden, SenterNovem en dergelijke.		IPO: de meeste nationale platforms/gremia waren volledig op gemeenten gericht en ondervond men dat er geen ruimte was voor specifieke punten van provincies. (In de provincies zelf uiteraard wel samenwerking met de eigen gemeenten).
5.	Voor een aantal belangrijke thema's stelt het Klimaatoverleg nieuwe werkgroepen in. Elke werkgroep wordt getrokken door één provincie en rapporteert aan het Klimaatoverleg. Het Klimaatoverleg rapporteert aan het DUIV.	+	In IPO-verband zijn diverse werkgroepen ingesteld en actief geweest. Klimaatoverleg: zie lid 3.
6.	Provincies en Rijk werken samen aan de verbetering van de landelijke en provinciale monitoring van de opwekking van duurzame energie en CO2-reductie. Ze gebruiken dezelfde systematiek om resultaten te kunnen meten en te vergelijken.	0	Zes provincies gebruiken de CO2-monitor (DWA), ter aanvulling op andere monitoring. In opdracht van IenM is het Protocol Monitoring Broeikasgassen voor gemeenten en provincies opgesteld en sinds 2011 via internet operationeel. Provincies hebben samen met gemeenten en I&M in 2011 opdracht gegeven aan CBS om een structurele opzet te maken voor de monitor van energieverbruik op relevante schaal.

Bijlage 4

Eindmonitor Rijk

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 3 duurzame overheid			
Algemene afspraken- artikel 4			
4.1	Het Rijk intensificeert zijn inzet voor klimaatbeleid in de komende jaren substantieel. Het Rijk wordt in 2012 klimaatneutraal gehuisvest. Het Rijk zet daarbij in op duurzaam inkopen en op energiebesparing bij verwarming, verlichting en energiezuinige apparatuur en wagenpark. Gemeenten worden geholpen door het opzetten van aantrekkelijke investeringsconstructies.	o	In 2010 en 2011 heeft een bijstelling van de doelstelling plaatsgevonden, met o.a. energieneutraliteit in nieuwbouw en grootschalige renovaties. Agentschap NL faciliteert gemeenten met opzetten van investeringsconstructies.
4.2	Het Rijk stelt zich ten doel om uiterlijk in 2010 bij 100% van de rijksaankopen en –investeringen duurzaamheid als zwaarwegend criterium mee te nemen. Het betreft een resultaatverplichting: wanneer op het moment van aanbesteden milieu- en sociale criteria beschikbaar zijn, worden deze gehanteerd. Om vast te stellen wat onder "duurzaam inkopen" wordt verstaan, worden voor alle relevante product-categorieën van overheidsaanschaffingen duurzaamheidscriteria opgesteld.	+	Uit de Monitor Duurzaam Inkopen 2010 blijkt dat het Rijk inderdaad (nagenoeg) altijd de vastgestelde duurzaamheidseisen heeft toegepast.
4.3	Het rijk stelt een subsidieregeling open voor de periode 2008-2012 om gemeentelijke initiatieven voor een duurzaam klimaatbeleid te ontwikkelen en te intensiveren. De regeling is bedoeld om de lasten te delen van personeel, onderzoek, communicatie en educatie.	+	Betreft de regeling Stimulering Lokale Klimaatinitiatieven (SLOK).
Specifieke afspraken - artikel 5			
5.1	Door middel van een onderzoek wordt vastgesteld wat onder het begrip "klimaatneutraal" wordt verstaan en hoe dit begrip meetbaar kan worden gemaakt.	-	Overheden hebben verschillende interpretaties. Dit is actueel onderwerp binnen themateam Klimaatneutrale steden en regio's.
5.2	Het Rijk stimuleert dat kennis en ervaring tussen de gemeenten onderling en tussen de gemeenten, mede-overheden en het Rijk uitgewisseld wordt in het Platform Energieprestatiecertificering Publieke Gebouwen.	+	Is uitgevoerd middels het Platform Energielabel Publieke Gebouwen ter ondersteuning van overheden bij de uitvoering van de verplichting tot het zichtbaar voeren van een certificaat in publieke gebouwen groter dan 1000 m2 BVO.
5.3	Er wordt een Taskforce Verlichting wordt ingesteld, waaraan partijen actief deelnemen om te komen tot afspraken over energiezuinige verlichting, in kantoren, bij huishoudens en bij openbare instellingen (scholen, ziekenhuizen) of publieke ruimten.	+	"De Taskforce Verlichting is in 2007 ingesteld om in Nederland een doorbraak te realiseren in het gebruik van energie-efficiënte verlichting. Eind 2011 is de Taskforce Verlichting opgeheven. De Taskforce heeft op 29 november 2011 haar eindrapport aan staatssecretaris Atsma van Milieu aangeboden." (website Agentschap NL)

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 3 duurzame overheid			
<i>Specifieke afspraken - artikel 5</i>			
5.4	Het Rijk streeft ernaar in zijn gebouwen en bij verlichting in de openbare ruimte jaarlijks respectievelijk 2 en 1,5% energie te besparen in de periode 2008-2012. Afhankelijk van de afspraken die met marktpartijen binnen de Taskforce verlichting worden gemaakt zal deze ambitie naar boven kunnen worden bijgesteld.		Mate van realisatie 2008-2011 niet bekend.
5.6	Het Rijk stelt € 400.000 beschikbaar aan de VNG voor een ondersteuningsprogramma om duurzaam inkopen bij gemeenten te stimuleren. PIANO (onderdeel van het ministerie van Economische Zaken), SenterNovem en het ministerie van VROM werken mee aan het ondersteuningsprogramma.	+	Uitgevoerd
Paragraaf 4 duurzame energieproductie			
<i>Specifiek - artikel 7</i>			
7.1	Het Rijk streeft naar het vergroten van het aandeel duurzame energie tot 20% in 2020.	-	Doelstelling gewijzigd tot 14%, zie Energierapport 2011 (10 juni 2011).
7.2	Het Rijk streeft naar een verdubbeling van het opgesteld vermogen van windenergie op land in 2011. Het Rijk en de gemeenten zullen tezamen een nationaal uitvoeringsprogramma windenergie opstellen waarin de ambities, maatregelen om de belemmeringen in regelgeving op te heffen en mogelijkheden voor inpassing van nieuwe windturbines zijn uitgewerkt.	0	Nationaal plan van aanpak windenergie (VROM, EZ, LNV, 30 januari 2008) is door VNG geakkoord. Hierin worden ook bestuurlijke afspraken voor juni 2008 aangekondigd en start uitvoering van een actieprogramma. Er is vervolgens een gezamenlijk werkplan van o.a. rijk, VNG en IPO dat dateert van juni 2009. De verdubbeling is bij lange na niet gehaald: 2360 MW gerealiseerd tov 4000 MW doel. Naar de geest van de afspraak is onvoldoende aantoonbaar dat Rijk het streven binnen planning in maatregelen heeft vertaald (budget SDE, opheffen belemmeringen RWS, Defensie, geluid, Nota Ruimte)
7.3	Het Rijk stelt de Subsidieregeling Duurzame Energieproductie (SDE) in het voorjaar van 2008 open.	+	
Paragraaf 5 schone en zuinige mobiliteit			
<i>Specifiek - artikel 9</i>			
9.1	Het Rijk stimuleert de aanschaf en het gebruik van schone en zuinige auto's fiscaal.	+	Belastingplannen 2008-2011
9.2	Het Rijk zal erop toezien dat de sector haar verantwoordelijkheid neemt om tot een adequate sloopregeling te komen voor oude vervuillende auto's. Hierover zal het Rijk nader overleg hebben met de branche.	+	Sloopregeling ingevoerd (mei 2009 - april 2010)
9.3	Het Rijk vergroot samen met de gemeenten de verkrijgbaarheid van biobrandstoffen via bijvoorbeeld tankvoorzieningen en van alternatieve brandstoffen langs snelwegen en in de gemeentelijke omgeving.	+	Het subsidieprogramma Tankstations Alternatieve Brandstoffen (TAB) van het Rijk, een aantal provincies, regio's en gemeenten, stimuleert ondernemers om bij een openbaar tankstation nieuwe vulpunten te openen met de alternatieve brandstoffen aardgas, groen gas, ethanol (E85) en biodiesel (B30). Er zijn tenders geweest in 2008 en 2009.

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: Rijk			
		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 5 schone en zuinige mobiliteit			
Specifiek - artikel 9			
9.6	Het Rijk zal gezamenlijk met de VNG de mogelijkheden onderzoeken om de huidige milieuzonering uit te breiden naar (bestel) auto's en leveren daarmee een bijdrage aan	+	Het onderzoek heeft plaatsgevonden. Mogelijk zullen Utrecht en A'dam deze milieuzonering voor bestelauto's in 2013 invoeren.
9.9	Het Rijk biedt vanuit innovatieprogramma's "De auto van de toekomst" en energietransitie inhoudelijke ondersteuning bij de pilots waarin gemeenten extreem schone, stille en zuinige wagenparken of wagenparken die voor een	+	Er zijn diverse regelingen in kader van de Auto van de Toekomst en Proeftuinen Duurzame Mobiliteit geweest, met vervolg.
Paragraaf 6 energietransitie van de gebouwde omgeving			
Algemeen - artikel 10			
10.1	het Rijk en de gemeenten realiseren in de gebouwde omgeving een forse energiebesparing. Het streven is dat in 2020 de nieuwbouw energieneutraal is en dat het energieverbruik van woningen en gebouwen in 2020 met meer dan 50% is verlaagd. Het Rijk zal zelf het goede voorbeeld geven. <u>Om meters te maken én om innovatie te stimuleren wordt de energieprestatiecoëfficiënt voor nieuwe woningen in 2011</u>	+	Het streven naar (bijna) energieneutraliteit komt voort uit EU-regelgeving. Conform afspraak is epc per 2011 aangescherpt tot 0,6; planning voor verlaging naar 0,4 in 2015 staat. Voor utiliteitsbouw is stap voor 2011 in 2010 uitgevoerd; vergelijkbare stap voor 2015 in planning.
10.3	Voor bestaande gebouwen wordt op 1 januari 2008 een energielabel voor gebouwen (utiliteits- en woningbouw) verplicht op mutatiemomenten.	+	Uitgevoerd. (Koper mag afzien van opvragen energielabel. Dit moet door de notaris worden vastgelegd. In de praktijk wordt hierop niet gehandhaafd.) Corporaties hebben praktisch hun hele voorraad gelabeld.
Specifiek- artikel 11			
11.1	Op basis van de eerste resultaten van tien experimenten met woonwijken met innovatieve energiebesparende maatregelen en/of duurzame energiebronnen zal het Rijk samen met de VNG en de bouwsector onderzoeken op welke wijze de ervaringen op grote schaal geïmplementeerd kunnen worden. De resultaten van deze onderzoeken zullen binnen een jaar gereed zijn;	0	Chronologisch: uitvoering artikel 11.2 komt eerst. De regeling excellente gebieden is pas begin 2010 gepubliceerd (AMvB). Het gros van de projecten zou in 2011 beginnen maar heeft te maken met de bouwcrisis. Er zijn nog geen concrete resultaten (inzicht in wat wordt er energetisch in de praktijk wordt gebouwd). Dit is van belang voor de epc-aanscherping 2015 en discussie beleidsruimte gemeenten.
11.2	Er wordt een innovatieprogramma energiebesparing bij nieuwbouw en renovatie wordt opgezet voor de uitvoering van veldexperimenten waarin op gebouw- en gebiedsniveau, in goed overleg tussen betrokken partijen, een hogere energieprestatie zal worden gerealiseerd dan de huidige energieprestatie-eis in de nieuwbouw. In overleg tussen Rijk, VNG, Klimaatverbond en de bouwsector zal worden uitgewerkt, hoe de veldexperimenten voor dit innovatieprogramma zullen worden ingevuld ten aanzien van aantal, omvang en energieprestatie. Tevens zullen Rijk, VNG en de bouwsector in 2008 een onderzoeksopdracht formuleren over de effecten van de aanscherping van de energieprestatie-eis en de mogelijke gezondheidsrisico's.	+	Er zijn 13 veldexperimenten geselecteerd/gestart (excellente gebieden) waarvan zich 2 hebben teruggetrokken. Daarnaast 8 koplopergebieden in Noord-Nederland, met zelfde doel/systematiek opgezet en gesubsidieerd (buiten de AmvB). Het onderzoek naar gezondheidsrisico's is niet expliciet als onderdeel van de excellente gebieden opgezet. Marktpartijen Lenteakkoord hebben onderzoek naar voorkomen gezondheidsrisico's uitgevoerd (kwaliteitsborgingsprogramma, opgezet in
11.3	Het Rijk stelt budget beschikbaar voor het in 11.2 genoemde innovatieprogramma voor energiebesparing in de gebouwde omgeving. Dit budget komt uit het totale budget, genoemd in 1.3;	+	Regeling 'Excellente gebieden' BZK: € 3 mln.

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 6 energietransitie van de gebouwde omgeving			
<i>Specifiek - artikel 11</i>			
11.4	Het Rijk onderzoekt op welke wijze het nuttig gebruik van restwarmte en duurzame warmte gestimuleerd kan worden. De resultaten van dit onderzoek zullen worden meegenomen in het innovatieprogramma genoemd in lid 2 van dit artikel;	o	"Inzet op gelijk speelveld voor alle opties" (isolatie, DE, gebiedsmaatregelen). Innovatieprogramma WWI en tenderregeling restwarmteprojecten EZ (oa warmte-uitwisseling industrie) boden mogelijkheden voor warmteprojecten. Expertisecentrum warmte bij Agentschap NL. In normstelling: bepalingsmethode EMG (hoe warmtelevering in epc-berekening mee te nemen). Geen duidelijke strategie benutting restwarmte.
11.5			
11.6	Het Rijk stelt voor de uitvoering van de plannen binnen de gebouwde omgeving voor de periode 2007-2011 een bedrag van € 121 miljoen	+	Uitgevoerd
11.7	Het Rijk maakt nadere afspraken met Aedes over condities, instrumenten en maatregelen die voor corporaties nodig zijn om de	+	Uitgevoerd. Convenant met Aedes.
11.9			
11.10	Het Rijk past het woningwaarderingstelsel zodanig aan dat investeringen van verhuurders in energiebesparende maatregelen in de huurprijs	+	Uitgevoerd
Paragraaf 7 duurzame bedrijven			
<i>Algemeen - artikel 12</i>			
12.1	Het Rijk en de gemeenten geven door het stimuleren van het toepassen van innovatie en duurzame mobiliteit ruimte voor de ontwikkeling van duurzame bedrijven.	+	Op het gebied van onderzoek en ontwikkeling zijn 16 zogenoemde HTAS-projecten uitgevoerd. Specifiek voor elektrisch rijden is een plan van aanpak opgesteld en is subsidie verleend voor het opzetten van 9 proeftuinprojecten.
12.2	De expertise van SenterNovem is beschikbaar voor gemeenten als bevoegd gezag voor MJA-bedrijven;	o	MJA-plannen worden door AgentschapNL afgestemd met het bevoegde gezag, indien het bevoegd gezag daar behoefte aan heeft.
12.3	De VROM-Inspectie ontwikkelt samen met de gemeenten een nieuw systeem van periodieke controles, waarin ook nieuwe milieuthema's - zoals energiebesparing - prioriteit krijgen.	o	In het op 14 juni 2010 gepubliceerde onderzoek 'Energie in vergunningverlening en handhaving, Uitvoering Gelijkaardig Alternatief door gemeenten' van de voormalige VROM-Inspectie werd geconstateerd dat gemeenten nog onvoldoende aandacht aan bedrijven buiten de meerjarenafspraken energie-efficiency geven. Mogelijkheden voor
<i>Specifiek - artikel 13</i>			
13.4	De VROM-Inspectie werkt samen met de VNG verder uit dat de gemeenten energiebesparing bij periodieke controles prioriteit geven.	o	De resultaten van het onderzoek zijn met VNG besproken maar hieruit is geen vervolgactie voortgekomen.
13.5	het Rijk en de gemeenten ondersteunen de voorbereiding en uitvoering van CCS-demonstratieprojecten. Het Rijk en gemeenten organiseren de kennisoverdracht voor CO2 afvang en opslag. Hiertoe ontwikkelen het Rijk en de gemeenten samen met andere betrokken partijen een	-	Begin 2011 heeft minister van EL&I besloten vooralsnog geen opslag van CO2 op land toe te staan. Hiermee is deze afspraak door de ontwikkelingen ingehaald.

Klimaatakkoord Gemeenten en Rijk 2007-2011			onvoldoende informatie beschikbaar
			niet meetbaar, generiek besproken in rapport
			uitgevoerd/bereikt
			deels uitgevoerd/bereikt
			(grotendeels) niet uitgevoerd/bereikt
Afspraak: Rijk			
		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 8 duurzame agrarische bedrijven			
<i>Specifiek - artikel 15</i>			
15.1	Het Rijk stimuleert investeringen in semi-gesloten kassen en andere innovatieve energiesystemen in de glastuinbouw;	+	In het programma Kas als Energiebron werken overheid en glastuinbouwsector samen aan de energietransitie in de glastuinbouw. Om semi-gesloten kassen, aardwarmte en andere innovatieve energiesystemen in de glastuinbouw te stimuleren bestaat de subsidie Marktintroductie Energie-innovaties
15.2	Het Rijk stelt in 2008, in relatie tot agrarische bedrijven, een subsidieregeling voor investering in energienetwerken open.	-	De regeling Energienetwerken is niet doorgegaan ivm belemmering in Europese steunkaders voor één regeling gericht op energienetwerken tussen glastuinbouwbedrijven en bijv. woonwijken, industrieën, zwembaden e.d.. Middelen zijn overgegaan naar andere regeling binnen KaE-bron
15.3	Het Rijk gaat de productie van duurzame energie door co-vergisting onder de nieuwe SDE-regeling stimuleren;	+	Co-vergisting is opgenomen in de SDE en SDE+

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 1. Algemeen			
Artikel 1.4 Rijksrol			
	1. In het kader van Schoon en Zuinig stelt het Rijk het volgende beschikbaar:		
a.	Aan subsidies:		
	- Via de SDE (Stimulering Duurzame Energieproductie) subsidieert het Rijk in de periode 2008-2011 nieuwe installaties structureel voor ongeveer 360 miljoen euro per jaar. Dit bedrag is inclusief de ophoging van 120 miljoen Euro aan eenmalige kasmiddelen en de vrijvallende WKK (Warmte-Kracht Koppeling) - gelden van 24 miljoen euro die bij de voorjaarsnota zijn toegevoegd.	+	Er is structureel 662 miljoen euro aan kasmiddelen beschikbaar gemaakt. Volgens de financiële ramingen zullen die kasmiddelen tot uitbetaling komen. Sinds 2011 is de SDE+ opengesteld.
Paragraaf 2. Duurzame energieproductie			
Artikel 2.1 Algemeen duurzame energie			
7.	Het Rijk werkt samen met provincies en netbeheerders aan voldoende transportcapaciteit voor duurzame energie, zoals elektriciteit en groengas.	+	Om doorlooptijden te verminderen voert het Rijk met behulp van de Rijkscoördinatieregeling de regie om nieuwe energie-infrastructuurprojecten tijdig te realiseren. Per 1 juli 2011 heeft duurzame elektriciteit voorrang bij congestie op het net (wetswijziging in werking).
Artikel 2.2 Duurzame energie specifiek per bron			
	1. Windenergie		
b.	Het Rijk zal in 2008 samenwerking met onder meer de provincies een screening uitvoeren naar de knelpunten die een belemmering vormen voor het realiseren van windenergieprojecten. In januari 2009 bespreken Rijk, provincies en VNG de uitkomsten van de screening op bestuurlijk niveau en werken op basis hiervan prestatieafspraken uit.	0	Screening van projecten is uitgevoerd en in 2009 besproken met IPO en VNG. Hieruit bleek dat er naast knelpunten als radar, waterstaatswerken/veiligheid en geluid ook veel bestuurlijke knelpunten zijn. Rijk heeft in 2010 in de crisis- en herstelwet opgenomen dat provincies inpassingsplan moeten maken als gemeenten weigeren. VNG en IPO waren het hiermee niet eens (check). EL&I zoekt naar definitie prestaties waarop provincies in AMvB crisis- en herstelwet kunnen worden afgerekend.
c.	Rijk, provincies en VNG pakken gezamenlijk een studie op naar nieuwe ruimtebehoefte, mogelijkheden voor doorgroei van windenergie en landschappelijke inpassing op lange termijn (2012-2020). Rijk, provincies en VNG maken op basis van deze studie afspraken over haalbare doelstellingen tot 2020 en het daarbij te hanteren spelregelkader.		In 2010 heeft een gezamenlijke analyse plaatsgevonden die heeft geresulteerd in een concept ambtelijk 'position paper' met de titel 'Nationaal Ruimtelijk Perspectief Wind op Land'. Slechte samenwerking totdat minister Huizinga provincies de ruimte gaf om zelf plannen te maken. Sinds 2011 wordt nu gewerkt aan een structuurvisie wind op land, waarin provinciale plannen worden verwerkt maar waarbij ook onenigheid bestaat over grootschalige gebieden (rijkscoördinatie).

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 2. Duurzame energieproductie			
Artikel 2.2 Duurzame energie specifiek per bron			
	2. Biomassa/afval		
c.	Het Rijk spant zich in om bij de onderhandelingen voor het vierde actieprogramma Nitraatrichtlijn wet- en regelgeving inzake producten van mestverwerking en covergisting waar mogelijk te (doen) versoepelen, conform de afspraken in het convenant Schone en Zuinige Agrosectoren. Op grond van dit convenant spant het rijk zich tevens in om het gebruik van biomassa uit bos, natuurterreinen, landschappen en de houtketen voor energieopwekking mogelijk te maken.	+	Bij de onderhandelingen in 2009 is geen extra ruimte geboden voor producten uit mestverwerking of covergisting. Wel zijn in 2009 pilots gestart voor grootschalige productie van mineralenconcentraat uit verwerkte mest. Het streven is om een blijvende juridische voorziening te creëren voor afzet van het concentraat als kunstmestvervanger (dus bovenop de gebruiksnorm voor dierlijke mest). Vooralnog geen groen licht van de EU. Met Platform Hout, Boschap en BVOR heeft het Rijk het Biomassaforum opgericht. In jaarwerkplannen wordt uitvoering gegeven aan het agroconvenant / biomassa uit natuur en landschap. Ook zijn er t/m 2011 2 Green Deals afgesloten.
	3. Zonne-energie		
b.	Het Rijk onderzoekt of een bredere toepassing (op grotere gebouwen of verzamelaanvragen) van de subsidieregeling met betrekking tot zonne-energieinstallaties op huizen binnen het bestaande budgettaire kader voor zon-pv binnen de SDE-regeling mogelijk is.	+	Uitgevoerd. Binnen de SDE-regeling is het mogelijk gemaakt om grote zon-PV aanvragen in te dienen en om aanvragen te bundelen (verzamelaanvraag). In 2011 met de SDE+ regeling gestopt omdat zonne-energie voor consumenten inmiddels rendabel is met saldering. Systemen ≥ 15 kWp komen wel in aanmerking voor SDE+.
	4. Biobrandstoffen		
a.	Provincies en het Rijk stimuleren de productie van biobrandstoffen die voldoen aan de duurzaamheidscriteria die in Europa worden ontwikkeld.	+	(Generiek) Het Rijk heeft, op basis van Europese regelgeving, verplichtingen voorgeschreven voor het op de markt brengen van hernieuwbare brandstoffen. Als daarbij biobrandstoffen worden ingezet gelden, ook op basis van Europese regelgeving, duurzaamheidscriteria. (Specifiek) Voor het innovatiespoor wordt de nadruk gelegd op tweede generatie biobrandstoffen, maar ook biobrandstoffen die een significante stap richting tweede generatie doen worden hieronder verstaan. Ikv het subsidieprogramma Innovatieve Biobrandstoffen voor transport (IBB) is in een eerste tender een kleine € 20 mln beschikbaar gesteld. Van een tweede tender is het nooit gekomen; restant geld is naar EL&I overgemaakt.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 2. Duurzame energieproductie			
Artikel 2.2 Duurzame energie specifiek per bron			
	5. Warmte Koude Opslag (WKO)		
a.	De interbestuurlijke Taskforce WKO rapporteert eind 2008 over de mogelijkheden om de toepassing van WKO te versnellen.	+	Uitgevoerd. Publicatie advies is gedateerd 23 maart 2009.
b.	Het Rijk ontwikkelt op basis van dit advies een beleidskader voor WKO.	0	Uitgevoerd in de zin van aanpassing regelgeving; implementatie is vertraagd. Het wijzigingsbesluit bodemenergiesystemen, waarin een gelijk speelveld voor WKO (=open systemen) en gesloten systemen wordt gecreëerd en de vergunningverlening voor WKO versneld, zou op 1 juli 2012 in werking treden. Om verschillende redenen blijkt dit niet mogelijk en is de inwerkingtreding uitgesteld tot 1 januari 2013.
c.	Het Rijk en de provincies werken samen aan een effectieve vergunningverlening voor bodemenergiesystemen.	+	Samenwerking komt tot uitdrukking in Samenwerkingsprogramma Warmte Koude Opslag (van begin 2010) dat door partners is bememd en gefinancierd.
	6. Geothermie		
Paragraaf 3. Duurzame mobiliteit			
Artikel 3.1 Algemeen mobiliteit			
4.	Provincies en Rijk spannen zich in om Nederland te laten aansluiten bij de Europese koplopers in schoon en zuinig busvervoer.	0	Wordt vooral in de regio's opgepakt. Er is een publiek-private koepel, Stichting Zero Emission Busvervoer, die ernaar streeft dat het OV-busvervoer in NL in 2025 emissieloos is. Geen formele betrokkenheid Rijk. De Stichting zet in op een Green Deal (bron: website Stichting 2011).
5.	Het Rijk streeft ernaar om al de vier transitiepaden voor transitie duurzame mobiliteit te versnellen.	+	Betreft: 1. Hybride, plug-in hybride en elektrisch vervoer. 2. Toepassing van (2e gen.) biobrandstoffen. 3. Rijden op waterstof. 4. Intelligente Transport Systemen: massa-individualisering van automobilititeit. Het streven lijkt aanwezig hoewel versnelling niet overal daadwerkelijk wordt ingezet (zoals bij waterstof). Dat gaat nl. gepaard met hoge kosten (ECN, 2009).
Artikel 3.2 Specifiek			
	1. Stimuleren van alternatieve brandstoffen		
1.a	Provincies en Rijk hanteren gemeenschappelijke criteria voor hun bestaande subsidieregelingen (landelijk dekkend netwerk tankstations biobrandstoffen);	+	Het subsidieprogramma Tankstations Alternatieve Brandstoffen (TAB) van het Rijk, een aantal provincies, regio's en gemeenten, stimuleert ondernemers om bij een openbaar tankstation nieuwe vulpunten te openen met de alternatieve brandstoffen aardgas, groen gas, ethanol (E85) en biodiesel (B30). Er zijn tenders geweest in 2008 en 2009.
1.b	De provincies, het rijk en het Platform voor Duurzame Mobiliteit werken aan een intentieverklaring met een selectie van landelijk opererende bedrijven met een wagenpark van minimaal 50 voertuigen om hun overstap naar schone en duurzame brandstoffen te stimuleren en te versnellen;	o	Geen inzicht in de rol van het Rijk in intentieverklaringen schone en duurzame brandstoffen bedrijven met grotere wagenparken. Frictie tussen Rijk en IPO ivm milieuprestaties elektrisch rijden vs. rijden op aardgas/biogas.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 3. Duurzame mobiliteit			
Artikel 3.2 Specifiek			
1.e	Rijk en provincies maken afspraken met betrokken partners over de introductie van groen gas als transportbrandstof (bij de netbeheerders);	+	Uitgevoerd via stimulering. Regeling Proeftuin Rijden op biogas en hogere blends in 2011. Met provincies zijn in afgelopen jaren aardgas/groen gas vulpunten gerealiseerd met oog op een landelijk dekkend netwerk.
1.f	Het Rijk verkent de mogelijkheden om grotere tankstations voor te schrijven naast biodiesel ook andere alternatieve brandstoffen aan te bieden.	-	Status 2012: 'Verkenning wordt opgepakt'.
2. Duurzaam wegbeheer			
2.e	Het Rijk streeft naar verduurzaming van infrastructurele werken en installaties die in zijn beheer zijn.	0	Gebeurt mondjesmaat. RWS heeft programmadirectie duurzaamheid en werkt met de CO2-ladder bij aanbesteden.
Paragraaf 4 Energiebesparing en vermindering van broeikasgassen			
Artikel 4.1 Gebouwde omgeving			
4.	Het Rijk consulteert provincies bij het ontwikkelen van een betere systematiek voor energie-efficiency berekening in de gebouwde omgeving.	+	Provincies hebben plek gekregen in de norm(sub)commissie EMG en beleidsgroep EPG.
5.	Bij een vervolg op ISV2 zal het Rijk in overleg met het IPO en andere betrokken partijen overwegen om energiebesparing in te vullen als een prioriteit.	-	Toetsing ISV-projecten van projectgemeenten door provincies vond voornamelijk plaats a.h.v. beleidsprioriteiten. Energiebesparing als zodanig wordt in kader Rijk niet genoemd, wel duurzame leefomgeving in het algemeen en bodem, geluid en luchtkwaliteit in het bijzonder.
Artikel 4.2 Benutting restwarmte			
4.	Het Rijk zorgt voor randvoorwaarden om het potentieel aan restwarmte optimaal te benutten en verspilling van restwarmte door nieuwe installaties te voorkomen.	o	Restwarmte is aandachtspunt in Werkprogramma Warmte op Stoom (december 2008) en omvat opstellen van warmtekaarten, stimulering van industriële restwarmte-benutting in een (eenmalige) tender en oprichting Expertisecentrum Warmte.
Artikel 4.3 Industrie			
Artikel 4.4 Afvang en opslag van CO2 (CCS)			
1.	In de Taskforce CCS bevorderen de provincie Zuid-Holland en de samenwerkende provincies Groningen, Fryslân, Drenthe en Noord-Holland samen met het Rijk de ontwikkeling en toepassing van CCS. Zij werken aan het realiseren van grootschalige proefopstellingen voor CCS. Aan de hand van een businesscase besluiten deze partijen of er een rol is voor de overheidsparticipatie in CCS en hoe deze kan worden vormgegeven.	+	Begin 2011 heeft minister van EL&I besloten vooralsnog geen opslag van CO2 op land toe te staan. Hiermee is dit initiatief wat betreft de noordelijke provincies door nader inzicht ingehaald. Het offshore, grootschalige demonstratieproject ROAD is in samenwerking met provincie Zuid-Holland en gemeente Rotterdam voortgezet. Overheidsparticipatie in 2010 tot stand gekomen met € 15 mln Rijksinvestering. Tevens is het Rijk verantwoordelijk voor de coördinatie van de vergunningen in het kader van de RCR-procedure.

Klimaat- en Energieakkoord tussen Rijk en provincies 2009-2011			
Afspraak: Rijk		Status	Specificatie/Toelichting
Paragraaf 4 Energiebesparing en vermindering van broeikasgassen			
Artikel 4.4 Afvang en opslag van CO₂ (CCS)			
2.	Het Rijk stelt wet- en regelgeving op om grootschalige demonstratieprojecten voor CCS mogelijk te maken.	+	De EU Richtlijn CCS (31/2009/EG) is in 2010 en 2011 door Nederland geïmplementeerd en in 2011 in werking getreden.
Artikel 4.6 Duurzaam inkopen			
2.	Het Rijk koopt in 2010 alle producten en diensten waarvoor duurzaamheidscriteria zijn opgesteld door SenterNovem in overeenstemming met deze criteria in. Wanneer het Rijk om zwaarwegende redenen afwijkt van deze eisen, zal het deze afwijkingen verantwoorden.	+	Uit de Monitor Duurzaam Inkopen 2010 blijkt dat het Rijk inderdaad (nagenoeg) altijd de vastgestelde duurzaamheidseisen heeft toegepast. Afwijkingen worden gerapporteerd in de jaarlijks door de departementen op te stellen bedrijfsvoeringsrapportage.
3.	Het ministerie van VROM verleent een subsidie aan de provincies om een ondersteuningsprogramma voor bestuurders en inkopers op te zetten.	+	Uitgevoerd. €60.000,- is toegekend voor het ondersteuningsprogramma : "Duurzaam inkopen binnen provincies de weg naar 2010 en verder".